

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Urbánní chudoba v zemích Východoafrického společenství. Aplikace průřezového tématu **Výchova k myšlení** v evropských a globálních souvislostech, okruhu **Globální problémy, jejich příčiny a důsledky - chudoba a bohatství: rozdílné aspekty a kritéria hodnocení**, ve výuce na střední škole.

Eva Píšová

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Učitelství pro střední školy

**Studijní obor Učitelství základů společenských věd, Učitelství geografie
pro střední školy**

Diplomová práce

**Urbánní chudoba v zemích Východoafrického
společenství.** Aplikace průřezového tématu **Výchova**
k myšlení v evropských a globálních souvislostech,
okruhu **Globální problémy**, jejich příčiny a důsledky -
chudoba a bohatství: rozdílné aspekty a kritéria
hodnocení, ve výuce na střední škole.

Eva Píšová

Vedoucí práce:

PhDr. Linda Piknerová, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

Obsah

1 Úvod	1
2 Klasifikace a pojetí různých typů chudoby.....	5
2.1 Absolutní a relativní chudoba	5
2.1.1 Primární versus sekundární chudoba. Rowntree versus Townsend.	6
2.2 Další přístupy k určení chudoby	7
2.3 Amartya Sen a koncept lidských možností	8
2.4 Pojetí rozvoje Johna Rawlse	8
2.5 Urbánní chudoba a slumy v zemích třetího světa	10
2.6 Faktory urbánní chudoby.....	10
3 Urbánní chudoba v zemích východoafrického společenství	10
3.1 Keňa	11
4 Závěr.....	11
5 Seminární práce.....	12
5.1 Gibraltar a otázka národní identity.....	12
5.2 Transformace imigrační politiky Německa a Rakouska. Od etnického pojetí národa k přistěhovaleckému státu	20
5.3 Slovenská národní strana a její úspěch ve volbách v roce 2006.....	29
6 Aplikace ve výuce.....	40
6.1 Příprava na hodinu.....	40
6.2 Popis odučených hodin	44
6.3 Konečné zhodnocení.....	49
7 Seznam literatury.....	53
Literatura a prameny:.....	53
Internetové zdroje:	54
Zdroje k seminárním pracím	54
8 resumé	57
9 přílohy	58

1 ÚVOD

Afriku si automaticky spojujeme s vysokou mírou chudoby, ale jen málokdy jsme s to přesně definovat měřítko zmíněného stavu. Chudoba mívá mnoho podob a projevů – od potíží naplnit základní potřeby lidského organismu až po omezený přístup k výtěžkům moderní doby. Definice chudoby, případně některého jejího typu, zůstává předmětem zkoumání nejen sociálních vědců. Intenzivnější zkoumání chudoby započalo ke konci 19. století, a to díky anglicky píšícím autorům, S. Rowntreemu a Ch. Boothovi, kteří navrhli první vědecké metody měření chudoby a provedli výzkumy na toto téma. V průběhu let vzniklo mnoho dalších konceptů, každý z nich se však potýká s různými formami kritiky. Chudoba, ať už jakkoliv definovaná, patří mezi hlavní globální témata zhruba od šedesátých let, kdy proběhla dekolonizace v Africe.

Díky dekolonizaci a ekonomickému růstu začala v Africe vznikat velká města, kam zamířili obyvatelé venkovských oblastí s vidinou zlepšení své finanční situace. S nástupem nových, domorodých vláda padla i veškerá koloniální omezení na stěhování do měst. Neřízená migrace však vedla ke vzniku slumů, městských enkláv chudoby. Bouřlivá urbanizace v afrických státech pokračuje nadále. Dle odhadů by měla míra urbanizace v Africe kolem roku 2030 překročit padesátiprocentní hranici. Problematika slumů a urbánní chudoby dostala výraznější prostor v mezinárodní agendě až po roce 2000. Kdy se otázka slumů objevila v Rozvojových cílech tisíciletí OSN, proběhla konference World Urban Forum pod záštitou UN-HABITAT a vznikly odborné materiály na zmíněné téma. Urbánní chudoba a slumy začaly být brány jako specifická manifestace chudoby ve městech a nikoliv jako záležitost přechodná, řešitelná zastavením urbánní migrace a rozšířením pracovních příležitostí pro obyvatele chudinských čtvrtí.

První část práce bude věnována různým definicím a pojetím chudoby. Na konci devatenáctého a v průběhu dvacátého století se objevovala různá vymezení pojmu chudoba. Lze rozlišovat mezi absolutní a relativní chudobou, existují ekonomická měřítká určující hranici chudoby množstvím financí na den nebo indexy parity kupní síly (PPP), které napomáhají určit úroveň životního standartu v různých zemích. Odklon od čistě „vědeckých“ ekonomických měřítek přichází s konceptem subjektivní chudoby, který slouží především k odhalení deprivace jedinců, a reprezentuje vlastní pohled zkoumaného jedince. Postupem času přibylo k čistě

materiálním měřítkům i měřítko sociální. Člověk s nižším příjmem žijící v relativně bohaté zemi, který není ohrožen extrémní chudobou, může trpět deprivací, pokud nedokáže získat určité materiální komodity pro danou společnost obvyklé. Ze zmíněné situace pak může vyplynout sociální exkluze jedince.

Posun od čistě matematického pojetí chudoby reprezentuje ekonom Amartya Kumar Sen, jenž pojal chudobu jako nedostatek „možností“. Mezi ně řadí například možnost mít optimální stravu, vyhnout se předčasné úmrtnosti, získat vzdělání a podobně. Chudobu pak chápe jako deprivaci základních možností (Sen 1999: 20). Na základě zmíněných předpokladů poté rozvíjí svou teorii rozvoje. Podobné smýšlení odráží zavedení Indexu lidského rozvoje (HDI) na půdě Organizace spojených národů v devadesátých letech. HDI nezohledňuje jen hrubý domácí produkt státu, ale i úroveň vzdělání a naději na dožití.

Specifický úhel pohledu navrhuje antropolog Oscar Lewis, který v šedesátých letech sestavil model kultury chudoby či bídy. Kultura chudoby popisuje specifický styl života a sociální organizace osob žijících v chudobě. Zkoumané komunity vykazují ekonomiku směřovanou dovnitř, orientaci na přítomnost, odlišný pohled na dětství a věk pro zakládání rodin, určitou formu izolace od institucí státu a běžné společnosti (Lewis s. d.: *passim*). I k tomuto přístupu však nalezneme výrazné kritiky.

V souvislosti s rostoucí urbanizací v rozvojových zemích vznikl koncept urbánní chudoby, který označuje stav určité skupiny městského obyvatelstva trpící různými formami deprivace v rozdílných oblastech života. Jde především o oblast bydlení, zdraví a sociální. Urbánní chudoba je komplexní jev určený mnohými měřítky. Typickým projevem urbánní chudoby je slum. Obydlí osob stížených urbánní chudobou vzniká často spontánně, bez ohledu na vlastnická práva nebo bezpečnost. Výjimkou není ani squatterství či bydlení přímo na ulici. Nájemné, pokud nějaké platí, obvykle dosahuje závratných výšek. Kvalita však ceně neodpovídá. Zásaditosti týkající se možností hygieny vykazují tristní stav. Často zde nefunguje kanalizace a splašky se rozlévají po okolí. Na jednu, nezřídka placenou, latrínu připadají stovky lidí a o úklid se nikdo nestará. Místní musí hledat alternativní řešení, která hrozí znečištěním okolí. Vodovod, pokud je zaveden, či pumpy produkují kontaminovanou vodu. Případně musí místní za vodu platit mnohem vyšší ceny než za klasickou kohoutkovou vodu. Odvoz odpadků ve slumech buď neprobíhá vůbec, nebo omezeně. Výjimkou není ani vznik slumů přímo na skládce. Všechny nastíněné

faktory přispívají k ohrožení zdraví obyvatel, což ještě umocňuje chybějící dostupná zdravotní péče. Pro slumy je typický nedostatek základních služeb. Pokud enkláva leží dál od centra, nelze spoléhat na hromadnou dopravu, protože linky sem nedosahují nebo je drahá. Mezi další rysy patří zvýšená kriminalita. Kumulace chudých osob bez zaměstnání, často mladých, vede k rozvoji neformální ekonomiky a kriminálních činů. Policie většinou nejeví velký zájem o řešení zločinů ve vyloučených oblastech. Zločinci se nemusí bát trestu. Příslušníci policie někdy bývají do trestné činnosti sami zapleteni.

Slumy a jejich obyvatelé narážejí na neochotu politické reprezentace situaci řešit. Stávají se neviditelnou součástí města. Politická řešení, pokud už vzniknou, zahrnují likvidaci slumů a vystěhování jejich obyvatel jinam. Návrhy mezinárodních organizací na vytvoření zvýhodněných obydlí pro chudé skončila s omezenými, pokud vůbec nějakými, výsledky. Nezájem o urbánní chudobu se projevuje v oficiálních statistikách států, kde adekvátní údaje buď chybí, nebo nejsou dostatečné. Po definici samotné urbánní chudoby a jejích měřítek přejdu k části aplikační. V této části se pokusím odpovědět na otázky vývoje městské chudoby v rámci zadaného časového úseku, od roku 2000 do roku 2012, v jednotlivých státech propojených členstvím v integračním bloku, geografickou polohou a především relativně nízkou mírou urbanizace. Dva zkoumané státy, Uganda a Burundi, vykazují velmi malou míru urbanizace. Ostatní - Tanzanie, Keňa a Rwanda - taktéž oproti zbytku Afriky charakterizuje nižší procento městského obyvatelstva. Cíl práce tedy bude spočívat ve zjištění vývoje urbánní chudoby po roce 2000, kdy začaly vznikat podrobnější studie a statistiky v oblasti urbánní chudoby. Předmětem zkoumání se stanou zmíněné členské země Východoafrického společenství (EAC). Zaměřím pozornost na obecné údaje o stavu chudoby a urbanizace v daných státech. Následně zkomparuji dostupná data týkající se indikátorů urbánní chudoby (dostupnost upravené vody, kanalizace apod.) a jejich vývoj v zadaném časovém úseku. Získané údaje poslouží jednak k popsání stavu ve zkoumaných zemích, jednak ke komparaci jednotlivých států a následnému určení trendů ve východoafrickém regionu. Svůj prostor dostane problematika slumů. Už proto, že v Keni nalezneme jeden z největších slumů světa. Opomenuta nebude ani reflexe strategií na omezení urbánní chudoby jednotlivých států, případně mezinárodních organizací.

Využiji statistiky a databáze mezinárodních organizací jako OSN a Světová banka a nevládních organizací. K určení stavu urbánní chudoby mě dovedou dostupná měřítka městské chudoby. Nicméně je nutno zmínit, že práce bude limitována, zvláště u Rwandy a Burundi, vzhledem k nevelkému množství zdrojů dat, případně problému jejich věrohodnosti. Závěr práce shrne získané poznatky, výsledky komparace a zodpoví zadané výzkumné otázky. Zhodnotí současný vývoj urbánní chudoby v daném areálu a ukáže možné budoucí perspektivy problému.

Použitá literatura pro první část bude obsahovat díla významných teoretiků, kteří navrhli různá pojetí chudoby, a shrnující materiály popisující způsoby měření chudoby. Většinu tvoří anglicky psané zdroje. Z českých autorů využiji práci jednoho z našich nejvýznamnějších odborníků na teorii chudoby Petra Mareše. Dále použiji knihy a materiály vládních i nevládních organizací o urbanizaci třetího světa, urbánní chudobě a slumech, taktéž cizojazyčné vzhledem k absenci zdrojů v češtině. Je nutné zmínit, že díla ze sebe materiály čerpají, což platí především u segmentů skupiny Světové banky. K posouzení chudoby v konkrétním státě poslouží databáze výše zmíněných organizací a články zkoumající specifické projevy urbánní chudoby. Všechny články, materiály a data organizací lze získat přes internet. Ať už volně, nebo v rámci univerzitou placených archivů. Knihy jsem většinou získala v elektronické podobě kvůli špatné dostupnosti v ČR.

Jako poslední přijde na řadu praktická aplikace tématu chudoby ve výuce na střední škole, vycházející z mé práce. Výuka zmíněného tématu přispěje k realizaci průřezového tématu Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, okruhu Globální problémy, jejich příčiny a důsledky - chudoba a bohatství. Část obsahuje písemné přípravy na hodinu a zhodnocení odučených hodin. Výuka proběhla ve dvou vyučovacích hodinách na společensko-vědním semináři. Cílovou skupinou byli studenti třetího ročníku gymnázia. Kromě klasického výkladu s použitím obrazového materiálu a PowerPointové prezentace, probíhaly v průběhu semináře hojné diskuze. Hodiny představily studentům jednak základní koncepty a přístupy k chudobě, jednak ukázaly její možná měření. Prostor získala definice urbánní chudoby a slumů a demonstrace jejich základních znaků. Krom klasických vzdělávacích cílů, mělo téma ovlivnit i postojovou a hodnotovou orientaci. Na úplný konec připadá kritická reflexe odučených hodin s popisem problémů, které se při výuce vyskytly.

2 KLASIFIKACE A POJETÍ RŮZNÝCH TYPŮ CHUDOBY

Snahu vědecky pojmout pojem chudoby a změřit ji sledujeme zhruba od konce devatenáctého století. Kvůli existenci značného množství metod měření a přístupů k chudobě se jeví jako vhodný nástroj klasifikovat je za pomoci určitých kategorií. Přehledné rozdělení ukazují ve svém článku P. Mareš a L. Rabušic, kteří dělí koncepty na absolutní versus relativní, přímé a nepřímé, preskriptivní a konsenzuální, subjektivní a objektivní (1996: 299–302). Jak upozorňuje Mareš, neexistuje jedna „správná“ definice chudoby (Mareš 1999: 109). Chudoba je sociální konstrukt. Nejedná se o ryze objektivní a nezátížený pojem. Definice a měřítko chudoby určuje člověk, který se pohybuje ve společnosti a je ovlivněn specifickým diskursem a ideologií (Mareš 2002: 31).

2.1 Absolutní a relativní chudoba

Jako první porovnáme absolutní a relativní pojetí chudoby. Absolutní pojetí odkazuje na nedostatečné uspokojení základních potřeb. Což lze vidět z hlediska fyzického přežití, které tak může být ohroženo, ale i sociálního. Model absolutní lze dále dělit dle hlediska základních potřeb, spotřebního koše a potravinového poměru. První přístup vyžaduje stanovení nejnižší možné sumy, která postačuje na živobytí. Tento způsob využívali první novodobí teoretici chudoby – Charles Booth a Seebohm Rowntree (Mareš – Rabušic 1996: 299). Booth, zkoumající chudobu v Londýně ke konci devatenáctého století, stanovil hranici chudoby jako nejmenší možný příjem pro domácnost, respektive pro její výživu. Booth však zmiňuje, že chudí nedosahují standartu společnosti, což odkazuje spíše na relativní pojetí (Mareš 1999: 104). Spotřební koš stanovuje hranici „minimálních potřeb pro domácnost různé velikosti“ (Mareš – Rabušic 1996: 299). Potravinový poměr odkazuje na poměr mezi cenou základních potravin a dalšími výdaji. V USA musí celkový příjem odpovídat trojnásobku nákladů na základní potraviny (Mareš – Rabušic 1996: 300).

Pojem relativní chudoby bývá používán pro bohaté země. Za chudého považujeme člověka, jehož životní styl neodpovídá standartu společnosti, ve které žije. Pro charakterizaci modelu relativní používáme pojem nerovnosti (Mareš 1999: 110–112). Rozlišení mezi chudobou a nerovností spočívá ve faktu, že nerovnost je deskriptivní pojem, zatímco chudoba obsahuje hodnocení. Nerovnost popisuje stav ve společnosti. Chudoba, chápaná často jako extrémní nerovnost, označuje situaci

pro společnost netolerovatelnou. Koncept chudoby ovlivňuje převládající ideologie společnosti (Mareš 1999: 40). Osoby trpící relativní chudobou můžeme lokalizovat „na dně profesních, vlastnických, konzumních vztahů“ (Mareš 1999: 110). Ve výzkumech se relativní chudoba často kryje se subjektivním pojetím.

2.1.1 Primární versus sekundární chudoba. Rowntree versus Townsend.

Na Bootha navázal S. Rowntree, který zkoumal chudé v Yorku. Chudobu rozdělil na primární a sekundární. Rodiny postižené primární chudobou nedosahují na dostatečný příjem, který by jim zajistil dostatečné fyzické přežití. Domácnostem trpícím sekundární chudobou příjem teoreticky stačí, ale peníze jsou vynaloženy jinak, ať už účelně či neúčelně (Rowntree 1908: x). Informace pro výzkum získával od informátorů – lidí, kteří často komunikovali se zkoumanými skupinami a placeného dotazovatele, který navštěvoval domácnosti. Výzkum trval sedm měsíců (14–15). Pro zkoumání prvního typu chudoby stanovil hodnotu minimálního nutného příjmu. Postupoval tak, že určil druh a množství nezbytné stravy a její finanční hodnotu, připočetl výši nájmu a dalších nezbytných výdajů. Zaobíral se i podmínkami, ve kterých zkoumaní žijí ($x-x_i$). Seznam nezbytných komodit a výdajů odpovídá přístupu spotřebního koše, Rowntree byl také první, kdo ho použil (Mareš – Rabušic 1996: 299).

Jeho metodu stanovení minimálních nutných standardů kritizuje Peter Townsend. Zdůrazňuje, že rodina může zvolit životní styl, který nebude spadat do předem daných kategorií. Pokud žije v karavanu, nemusí platit nájem. Oblečení může získat od Armády spásy a výdaje na elektřinu omezit. Místo využívání městské hromadné dopravy, může chodit pěšky apod. (1962: 215–216). Největší důraz klad Rowntree na stravu. Vycházel z údajů nutričních odborníků. Townsend, ale upozorňuje, že každý člověk potřebuje jiné množství kalorií. Cena určitých typů potravy se liší podle ročního období a podle států. Počet nutných kalorií na osobu lze jen zhruba odhadnout. Kalkulace u určení primární chudoby zanedbávají sociální funkci jídla. Zde zdůrazňuje vliv společenských standardů na člověka jako člena společnosti. Každý je součástí sítě vztahů, ze kterých vyplývají očekávání. Sociální funkci v Anglii plní čaj. Čaj není viděn jako komodita nezbytná k přežití, nicméně plní společenskou funkci. Je obvyklé pozvat souseda či přítele na čaj. Musíme vzít v potaz i funkci psychologickou. Nepijeme čaj, protože jeho konzumace je

fyziologicky nezbytná, ale ze zvyku formovaného už v dětství. Townsend zdůrazňuje i funkci reklam (217–219). Townsend prosazuje především zahrnutí sociálních měřítek do konceptu chudoby.

2.2 Další přístupy k určení chudoby

Preskriptivní a konsenzuální koncepty se týkají stanovování různých seznamů a požadavků ohledně základních potřeb. Základní potřeby mohou odpovídat absolutnímu i relativnímu pojetí (Mareš 1999: 116). Podle Rabušice a Mareše zahrnují všemožné „spotřební koše, ‘garantované minimální příjmy’ jako úroveň nějaké vymezené sociální dávky a různě vymezená životní minima jako příjmové hranice zakládající nárok na sociální podporu“ (Mareš – Rabušic 1996: 301). Ve své monografii řadí Petr Mareš výše zmíněné jednotky k preskriptivnímu přístupu, který znamená, že základní životní potřeby určí skupina nezávislých expertů. Jak ale bylo zmíněno, nic jako nezávislý a čistě objektivní jedinec ve společnosti neexistuje (Mareš 1999: 116–117). Konsenzuální pojetí znamená, že v rámci společnosti existuje shoda na tom, kdo je pokládán za chudého (Mareš – Rabušic 1996: 301). Stanovování hranic chudoby neprovádí odborníci, ale vzejde z dotazů na členy společnosti (Mareš 1999: 117).

Můžeme rozlišovat přímé a nepřímé míry. Nepřímé míry pracují s disponibilním příjmem a zacilují na hodnocení výše příjmu před spotřebou. Nezahrnují úpravy kupní síly ani strukturu výdajů, jde jen o číselnou hodnotu příjmu (Mareš 1999: 116). Přímé koncepty měří příjem až po jeho transformaci na spotřebu. Přímému pojetí odpovídá Rowntreeho sekundární chudoba zmíněná výše (Mareš 1999: 115). Do kategorie spadá pojetí chudoby ve smyslu deprivace, která implikuje vyloučení ze standardního způsobu života komunity. V praxi nalézá uplatnění v Indexu mnohonásobné deprivace od P. Townsenda (viz ukázka v kapitole 5.2 Popis odučených hodin) (Mareš – Rabušic 1996: 300–301).

Poslední rozlišení zahrnuje objektivní a subjektivní míry. Objektivní pojetí chudoby se místy překrývá s preskriptivním. Limity chudoby určujeme zvenku. Tedy určují se bez ohledu na názor lidí postižených chudobou (Mareš – Rabušic 1996: 301). Chudobu lze považovat za objektivní, pokud na její definici existuje společenský a politický konsenzus (Mareš 1999: 118). Subjektivní pojetí zahrnuje do definice názor lidí na svůj vlastní stav. Jedná se o „pocit chudoby“. Subjektivní pojetí

přináší metodologické problémy a problém validity. Stává se, že lidé s dostatečným příjmem, podle objektivních kritérií, se sami zařadí do kategorie chudých. Naopak objektivně chudí se jako chudí vidět nemusí, například z důvodů nevelkých aspirací nebo si dobrovolně zvolili skromný život (Mareš 2002: 35–36). Subjektivní pojetí svědčí spíše o osobním naladění jednotlivců.

2.3 Amartya Sen a koncept lidských možností

Indický ekonom a nositel Nobelovy ceny za ekonomii Amartya Kumar Sen zasáhl do teoretizace chudoby svým multidimenzionálním konceptem lidských možností, v originále capabilities. Jeho pohled reprezentuje odklon od čistě ekonomických měřítek ke komplexnímu pojetí chudoby. Chudoba není dána výší příjmu, ale jedná se o nedostatek základních možností (Sen 1999: 20). Specifickým prizmatem vidí Sen i možnosti rozvoje zemí třetího světa. Napovídá už název jeho knihy *Development as Freedom*. Rozvoj chápe jako „proces rozšiřování reálných svobod“ člověka (1999: 3).

2.4 Pojetí rozvoje Johna Rawlse

Dílo politického filosofa Johna Rawlse *Právo národů* popisuje mimo jiné autorův návod na rozvojovou politiku (2009). Zmíněná kniha není přímo zaměřena na chudobu, ale v návrhu na podporu rozvoje tzv. zatížených společností, lze vidět jeho pohled na problematiku nerovnosti. Rawls dělí národní společnosti na pět kategorií. *Rozumné liberální národy, slušné národy, státy stojící mimo zákon, společnosti zatížené nepříznivými okolnostmi a benevolentní absolutismy* (14–15). Rawls preferuje politické uspořádání dodržující základní práva, především lidská (passim). Pro naše účely si představíme pouze zatížené společnosti. Tyto státy „postrádají politické a kulturní tradice, lidský kapitál a vědění, a velmi často také materiální a technologické zdroje, které jsou zapotřebí k tomu, aby byly dobře uspořádané“ (150–160). Do citované kategorie není těžké zařadit značnou část rozvojových států. Rawls však zdůrazňuje, že zatížené společnosti nemusí spadat do kategorie chudých. Upozorňuje na „povinnost“ pomoci těmto státům, ale navrhuje metodu zacílenou na vyrovnání ekonomické nerovnosti s bohatšími národy (160; kurzíva v originále). Řešení bezútešné situace rozhodně neleží v zásobování státu čistě finanční pomocí (163).

Rawls navrhuje tři směrnice týkající se pomoci. První směrnice zdůrazňuje, že ideál „dobře uspořádané společnosti“ nevyžaduje velké materiální bohatství. K založení spravedlivých institucí a vytvoření optimálních sociálních podmínek pro obyvatele je třeba spořit. Cíl však spočívá ve vzniku demokratických slušných institucí, ne srovnání ekonomických ukazatelů s jinými národy (160–161). Druhá směrnice pojednává o specifické politické a sociální kultuře důležité pro vznik žádoucího uspořádání (162). Mentalita, tradice a celkové nastavení společnosti ovlivňuje její budoucnost. Rawls sestavil seznam důležitých prvků, které mají vliv na dobré uspořádání společnosti. Zahrnují politickou kulturu a ctnosti, občanskou společnost, poctivost a podnikavost občanů, schopnost inovací atd. Zvláště klade důraz na populační politiku státu, kde upozorňuje na existenci malthusianské pasti (162–163). Autor zvýrazňuje roli dodržování lidských práv v dobře uspořádaných společnostech. K vyzdvižení jejich důležitosti užívá příkladu rozšíření práv žen, které prokazatelně snižuje úroveň fertility a umožňuje vyhnout se populačním tlakům. Podobně uvádí Senův příklad, že v demokraciích neprobíhají hladomory (Rawls 2009: 163–165). Amartya Sen tvrdí, že v demokraticky řízených státech nedochází ke hladomorům a dokládá to statistikami. Jeho odůvodnění spočívá v předpokladu, že volení zástupci občanů musí neustále bojovat o hlasy ve volbách, k čemuž se přidává nátlak médií. Výsledek spočívá ve faktu, že zajistí odpovídající opatření proti potencionálnímu hladu, aby udrželi přízeň voličů (Sen 1999: 51– 52).

Třetí směrnice zahrnuje „povinnost“ pomáhat zatíženým společnostem, aby se staly samostanými a dobře řízenými jednotkami. Toto je jediný konečný cíl pomoci (Rawls 2009: 166). Pojem chudoba nalézá v teorii své místo. Existuje povinnost pomoci chudým v jiné zemi. Ale povinnost končí, když se z občanů stanou svobodní a rovní členové dobře uspořádané společnosti (177). U Rawlse převažuje přesvědčení, že problémy společností, chudoby nevyjímaje, vznikají ze „špatného“ řízení státu. Špatným myslí absenci nebo omezení lidských práv a nefungující demokratické principy. V rámci rozvojové pomoci bychom měli pomáhat zatíženým společnostem ustavovat správné a férové instituce. V případě splnění onoho cíle, pomoc dále není nutná, protože stát bude fungovat ve prospěch občanů. Minimálně z důvodu možnosti tlaku občanů na své volené zástupce.

2.5 Urbánní chudoba a slumy v zemích třetího světa

K pochopení pojmu urbánní chudoby je důležité zmapovat historii a průběh urbanizace v zadané oblasti. Urbanizaci můžeme jednoduše vysvětlit jako stěhování lidí z venkova do měst. Průběh a načasování se urbanizace se liší dle regionu. Urbanizace s sebou nese podstatné dopady na život společnosti v daném státě jako celku. Petr Šindler urbanizaci charakterizuje jako: „společenský proces, který zasahuje do organizace lidské společnosti a pronikavě také mění její životní způsob“ (Šindler 1999: 5). V dnešních ekonomicky vyspělých státech proběhla masivní urbanizace v devatenáctém a dvacátém století (Beall – Fox 2009: 1). Edgar Pieterse rozlišuje první a druhou vlnu urbanizace. První vlna probíhala od roku 1750 do zhruba 1950 v Severní Americe a Evropě, druhá probíhá v rozvojových zemích od dekolonizace (2008: 16). Nabízí se otázka, jak vlastně město charakterizovat. Neexistuje však jednotná definice. Jo Beall uvádí, že státy využívají k určení města odlišná měřítka. Nejvíce jich využívá administrativní kritéria (36%) a kritérium velikosti populace (25%). Zmiňuje kvalitativní definice města sloužící hlavně pro vědecké analýzy. Kvalitativní měřítka vidí město jako prostor, kde dochází k významným ekonomickým, politickým a sociálním procesům. Navíc existuje vazba mezi procesy a využitím prostoru (Beall – Fox 2009: 2). Mezi významné definice patří Wirthova, který město vidí jako „relativně velké, hustě a permanentně osídlené sociálně odlišnými jedinci“ (Wirth cit. dle Beall – Fox 2009: 3).

2.6 Faktory urbánní chudoby

Urbánní chudobu lze charakterizovat jako multifaktorový fenomén. Slumy můžeme definovat jako manifestaci urbánní chudoby. Negativní až hororový pohled na problém slumů poskytuje ve své knize *Planet of Slums* Mike Davis (2007).

3 URBÁNNÍ CHUDOBA V ZEMÍCH VÝCHODOAFRICKÉHO SPOLEČENSTVÍ

Východoafrické společenství vzniklo v roce 2000 z iniciativy Keni, Tanzanie a Ugandy. Roku 2007 přistoupila Rwanda a Burundi. Jedná se o mezivládní organizaci pokrývající oblast východní Afriky. Cíl integrace spočívá v dosažení politické a ekonomické jednoty. Zatím převažují snahy o ekonomickou integraci, v roce 2010

vznikl společný trh.¹ Sdružení vydává společné rozvojové strategie. V současné strategii nalezneme odkazy na problematiku urbánní chudoby a špatného urbánního plánování. Nikde ale nenajdeme slovo slum nebo komplexní plán na redukci urbánní chudoby (EAC 2011).

Všechny zkoumané státy spadají, podle klasifikace používané Světovou bankou, z hlediska hrubého národního příjmu na hlavu (GNI per capita) za rok 2010 do kategorie nízko příjmových. To znamená, že příjem dosahuje 1005 amerických dolarů nebo méně (The World Bank 2012: mapa nestránkována). Zároveň vykazují nižší míru urbanizace. Celosvětově dosahuje za rok 2011 množství urbánní populace 52 procent. V rámci subsaharské Afriky pak jen 36%.² Procento urbánní populace bude podle prognóz OSN narůstat. Afrika jako celek dosáhne na padesátiprocentní úroveň asi kolem roku 2035 (viz příloha 9).³ V roce 2011 dosáhla z regionu nejvíce urbanizovaná Tanzanie 27% následována Keňou s 24 procenty. Rwanda měla 19 procent urbánního obyvatelstva, Uganda šestnáct a Burundi pouhých 11%.⁴

3.1 Keňa

Dekolonizace Keni, která se nacházela pod britskou nadvládou, proběhla v první polovině šedesátých let dvacátého století. V roce 2011 měla Keňa dle údajů Světové banky 41 609 728 obyvatel, což ji ve zkoumaném vzorku řadí za Tanzanii. Od roku 2003 postupuje růst stejným tempem zhruba o milion za rok.⁵ Před získáním nezávislosti v roce 1950 žilo ve městech přes pět procent obyvatelstva, krátce po dekolonizaci stoupl počet na 8,6 % za rok 1955.

4 ZÁVĚR

Chceme-li zkoumat chudobu, musíme nejdříve stanovit, k jaké definici se přikloníme. Chudoba sama o sobě tvoří prázdný pojem, který naplníme určitým významem. Jedná se o sociální konstrukt, kterému dodává obsah společnost, respektive lidé, kteří tvoří její součást. Jednotlivé koncepty chudoby odrážejí dobu, kdy vznikly, a převládající ideologii nebo diskurs. Dvacáté i jedenadvacáté století přineslo mnoho nových pohledů a teorií na téma chudoba. Především začala být

¹ http://www.eac.int/index.php?option=com_content&view=article&id=1&Itemid=53 (25. 4. 2013)

² <http://data.worldbank.org/topic/urban-development?display=graph> (5. 4. 2013)

³ http://esa.un.org/unup/Analytical-Figures/Fig_1.htm (5. 4. 2013)

⁴ <http://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS> (5. 4. 2013)

⁵ <http://databank.worldbank.org/data/views/reports/tableview.aspx> (19. 4. 2013)

chápána jako globální problém, zvláště s ohledem na situaci ve třetím světě. Každá teorie či měřítko v sobě obsahuje představu, jak bychom měli chudobu omezit nebo vymýtit. Pokud vidíme chudobu jako nedostatek příjmů, je třeba je zvýšit. Ke konci dvacátého století se objevují komplexnější přístupy, kterým dominuje Amartya Sen a Index lidského rozvoje. Chudoba už neznamena jen nízký finanční příjem, ale nese s sebou znevýhodnění v několika oblastech. Například vzdělávání, zdravotní péče nebo služby. Práce cíl nesplnil, neboť nebyla dokončena. Vzhledem k podmínce rozsahu 60 normostran přikládám své s tématem nesouvisející seminární práce

5 SEMINÁRNÍ PRÁCE

5.1 Gibraltar a otázka národní identity⁶

Zámořské území Spojeného království Gibraltar často autoři označují za poslední kolonii v Evropě, neboť se jedná o závislé území (např. Lambert 2005: 207). Gibraltar lze rozdělit na dvě části. První tvoří vápencová skála s pevností, druhou písčinatá úžina. Právě existence skalnatého útesu vysloužila Gibraltaru přezdívku „the Rock“ (Skála). Nehostinné podmínky zahrnující absenci přirozených zdrojů vody a neúrodnou zem způsobily, že skalnatý výběžek Pyrenejského poloostrova dlouho opomíjely středomořské národy (např. Féničané, Římané). Prvním národem, který jej začal osídlovat a systematicky rozvíjet, byli v osmém století Maurové. Zůstali zde po více než 700 let, kdy proběhla španělská reconquista. Španělsko, vědomo si strategické pozice Gibraltarů považovaného za bránu do Atlantiku a klíč k proniknutí do Španělska, dalo podnět k opevnění Skály. V osmnáctém století proběhly války o španělské dědictví a Gibraltar byl v souladu s Utrechtskou mírovou smlouvou předán Velké Británii, která jej spravuje dodnes.

V první části práce nastíním historický vývoj Gibraltarů od obsazení Maury přes reconquistu až po získání území Angličany. Dále vyzdvihnu události probíhající na Gibraltarů během britské nadvlády, které pomáhaly utvářet zdejší specifické prostředí. Šlo zejména o podporu migrace, přistěhovalecké vlny sem mířily hlavně z oblasti Středoziemního moře. Nejvíce migrantů pocházelo z Itálie a Španělska. Migrace pocházející od severního souseda nakonec převážila. Kapitola zaměřená na národní identitu má za cíl prokázat, že existuje specifická gibraltarská identita, kterou

⁶ Jedná se o mírně upravenou verzi mé seminární práce na kurz KAP/ER, vyučovaný v letním semestru 2011

ovlivňoval trvalý konflikt Británie a Španělska. Zároveň se pokusím poukázat na sílu britského vlivu na vznik místní identity, která ale převzala i tradice ostatních přistěhovalců. Jako teoretický rámec použiji teorii národních identit od Anthonyho Smithe. Podle Smithe charakterizuje koncept národní identity pět prvků: společná vlast, mýty, masová kultura, práva a povinnosti a hospodářství (Smith 1991: 14). V závěru zhodnotím poznatky zjištěné ve třetí kapitole a nabídnu možnosti budoucího vývoje Gibraltarů.

5.1.1 Historie Gibraltarů

Na počátku poněkud opomíjený skalnatý výběžek prošel bouřlivým historickým vývojem, jehož vrcholem bylo převzetí Gibraltarů Angličany. V osmém století ho ovládli Maurové, kteří zde zůstali přes 700 let. Španělsko získalo Gibraltar zpět až v patnáctém století, ale opět o něj přišlo v rámci válek o dědictví španělské v 18. století. Britská správa potvrzená Utrechtskou smlouvou trvá do současnosti, a to i přes španělské snahy získat nad Gibraltarem suverenitu. Asi největší konflikt mezi Španělskem a Velkou Británií proběhl za vlády F. Franka, kdy došlo k uzavření hranic a vztahy se uklidnily až v osmdesátých letech. Dodnes však Gibraltar zůstává citlivou a nedořešenou otázkou pro oba státy.

Povrch Gibraltarů se geologicky dělí na dvě části. Na jihu tvoří jeho území skála složená z vápence, který vznikl přibližně v období jury. Sever pokrývá vrstva písku. Navzdory strategické poloze brány do Atlantského oceánu, nejevily středomořské národy zájem Gibraltar osídlit, což souviselo se zdejšími přírodními podmínkami. Například Féničané dali přednost osídlení přívětivějších a úrodnějších částí jižního Španělska (Jordine 2007: 23). Až na několik studní v severní části úžiny zde nejsou přirozené vodní zdroje. Vodu Gibraltarůané získávají shromažďování vody dešťové, v současné době zde funguje odsolovací stanice na mořskou vodu.⁷

Změna nastává roku 710, kdy Maurové přistávají na Pyrenejském poloostrově a začnou provádět výboje na španělské území. Roku 711 bylo vysláno maurské vojsko pod vedením Táríka ibn Zijáda. Ibn Zijád porazil vizigótského krále Roderika a definitivně dobyl Gibraltar. Od tohoto roku se počítá začátek maurské nadvlády nad Španělskem. Samotný název Gibraltar vznikl zkomolením původního pojmenování, které v arabštině znělo Džebal Tarik – Táríkova skála či hora (Jordine 2007: 25-27).

⁷ <http://www.gibraltar.gov.gi/geography> (23. 11. 2011)

Díky Maurům začíná rozvoj Skály. V jedenáctém století rozhodli arabští vládcí o výstavbě pevnosti a roku 1160 vystavěli první gibraltarské město. Následující období charakterizují boje mezi Araby a křesťany a mezi Araby navzájem. Muslimové načas Gibraltar ztratili, ale později ho dobyli zpět, aby o něj v roce 1462 v rámci počínající reconquisty přišli definitivně. Gibraltar připadl vévodovi z Mediny-Sidonie.⁸ Následující periodu definuje výrazný rozkvět – je zlepšeno opevnění, vystavěn přístav a vojenská základna. Již zde narážíme na otázku statutu Gibraltar, který byl sice spravován vévodou, ale formálně patřil španělské koruně. Roku 1502 ho španělští vládcí plně integrovali do svého království (Jordine 2007: 30). Dne 10. července roku 1502 udělila Izabela Kastilská Gibraltar erb zobrazující červený hrad se třemi věžemi, uprostřed s visícím zlatým klíčem a nápisem „Montis Insignia Calpe“ („Znak Gibraltarské skály“, slovo Calpe je jedním z názvů pro Gibraltar).⁹ Motiv hradu a klíče byl později použit i na gibraltarské vlajce (viz Přílohy). Následné útoky pirátů podnítily posílení místního opevnění, které úspěšně bránilo potenciálním útokům až do počátku 18. století.¹⁰ Od čtrnáctého století existovala snaha přilákat na nehostinné území nové, křesťanské obyvatelstvo. Na základě královského dekretu byly lidem stěhujícím se na Gibraltar odpuštěny téměř všechny trestné činy (výjimku reprezentoval zločin proti koruně). Díky přítomnosti vojenské posádky a závislosti na dovozu potravin, začalo být město brzy osídlováno kupci, pašeráky a chudými z celého Španělska (Jordine 2007: 30-31).

Klid a mír panoval do války o španělské dědictví (1701-1714). Roku 1704 zaútočily společné anglicko-nizozemské jednotky vedené admirálem Rookem na pevnost a dobyly ji. Většina obyvatel Gibraltar uprchla. Britové ale povolili návrat dříve vyhnaným židům a Maročanům (Gold 2005: 6). Roku 1715 vyhlašují Gibraltar svobodným přístavem, což předznamenává jeho budoucí postavení centra obchodních aktivit.¹¹ Do města zamířilo mnoho imigrantů ze Středomoří – především z Janova, Malty a Portugalska.¹² Formální převzetí vlády nad Gibaltarem, ale proběhlo až po podepsání Utrechtské smlouvy.

⁸ <http://www.gibraltar.gov.gi/history> (23. 4. 2011)

⁹ <http://www.gibraltar.gov.gi/national-symbols> (26. 4. 2011)

¹⁰ <http://www.gibraltar.gov.gi/history> (23. 4. 2011)

¹¹ Ibid.

¹² <http://www.gibraltar.gi/history> (26. 4. 2011)

Konec války o španělské dědictví byl stvrzen Utrechtským mírem z roku 1713, který potvrdil převedení Gibraltaru pod britskou nadvládu. Španělský král Filip V. musel za mír a uznání nároku na trůn postoupit „celé a úplné vlastnictví města a hradu Gibraltar, spolu s přístavem, opevněním a pevností k němu náležejících, přičemž vlastnictví je absolutní a bude užíváno plným právem a navždy, bez žádné výjimky a překážky“ (Utrechtská smlouva cit. dle Brotóns 2004: 134). Smlouva též obsahuje článek upozorňující na to, že pokud by se Británie rozhodla město Gibraltar „darovat, prodat nebo odcizit se mu jakýmkoliv způsobem“, bude mít Španělsko přednostní právo město získat (Brotóns 2004: 134). Právě článek X Utrechtské smlouvy, kterým Britové získali Gibraltar, patří mezi nejproblematictější. G. Hills v knize *Rock of Contention* upozorňuje na jeho neobvyklou formulaci. Slovo „vlastnictví“ odkazuje spíše na nabytí vlastnictví a práva užívání, než na obdržení suverenity nad územím. Podobně ze smlouvy nevyplývá, zda Británie získala Gibraltar prostřednictvím dobytí nebo Utrechtskou dohodou. Určité závazky navíc nebyly dodržovány vůbec – zákaz jakékoliv pozemní komunikace (obchod) a zabránění vstupu Maurům a Židům (cit. dle Gold 2005: 6-7).

Vztah Velké Británie k Gibraltaru byl spíše chladný a netečný. Několikrát dokonce ministři uvažovali o jeho navrácení Španělsku. Británie v této době viděla priority jinde, především v Indii, a vydržování místní vojenské posádky spolykalo mnoho financí. Jediná výhoda Gibraltaru spočívala v možnosti udržení dohledu nad Francií. Roku 1727 Španělé Gibraltar více než sto dní bezúspěšně obléhali. Britská vláda ale za celou dobu nepodnikla žádný krok k navrácení sporného výběžku. Neochota zdejších jednotek kapitulovat uchvátila britskou veřejnost natolik, že postoupení Gibraltaru Španělsku nepřipadalo v úvahu. Do konce století ustavilo Spojené království místní administrativu a podnítilo rozvoj obchodu (Gold 2005: 7). Bouřlivý ekonomický vzestup přinesla Napoleonova kontinentální blokáda. Britské zboží se pašovalo z Gibraltaru do ostatních částí Evropy. Po skončení blokády přišel hospodářský pokles, nicméně finance od koloniální mocnosti pomohly situaci překonat. Gibraltar fungoval nezávisle na vojenské posádce a roku 1830 obdržel status korunní kolonie (Jordine 2007: 12-13). Právě označení kolonie způsobilo, že se v šedesátých letech minulého století dostal na seznam států čekajících na dekolonizaci v souladu s rezolucí OSN 1514 – XV (Brotóns 2004: 137).

V období první světové války pozorujeme až nadstandardně dobré vztahy mezi Gibraltarem a Španělskem, které zůstalo během konfliktu neutrální. Gibraltar se do války téměř nezapojoval, pokud nepočítáme opravy válečných lodí. Španělsko poskytovalo Gibraltářům životně důležité dodávky potravin a vody, kterou sem posílali přes moře z Ceuty (Gold 2004: 10). M. Jordinová poznamenává, že tyto vzájemné interakce jen poukázaly na nepřirozenost hranic oddělujících obyvatele Gibraltarů a Španěly (Jordine 2007: 13). Meziválečné období s sebou přináší ještě politické změny. Nejzásadnější proběhla v letech 1921 a 1922, kdy vznikla Výkonná a Městská rada. Výkonnou radu představovali zástupci místních obyvatel a důstojníci a působila jako poradní orgán guvernéra. Městská rada byla částečně volena a z části jmenována. Úplně první volby v historii Gibraltarů proběhly roku 1921. V roce 1950 vzniká Legislativní rada.¹³ Legislativní rada byla plně volená občany. Poklidné období narušila až španělská občanská a převzetí moci F. Frankem. Po druhé světové válce Franco očekával, že ekonomicky vyčerpaná Británie bude ochotná se Gibraltarů vzdát, ale již na počátku padesátých let britská vláda podnikla kroky, které potvrdily, že Gibraltar zůstane v majetku koruny. Španělsko neváhalo prosazovat územní nároky přes OSN, kde požadovalo dekolonizaci Skály a její následné navrácení. Franco též tvrdil, že místní obyvatelé nejsou praví Gibraltářané, ale cizinci přivedení Brity, aby sloužili vojákům (Gold 2005: 14). Referendum z roku 1967 potvrdilo zájem Gibraltářů setrvat pod nadvládou britské koruny (95 procent hlasovalo pro). Franco reagoval v roce 1969 kompletním uzavřením hranic. Izolace Gibraltarů skončila až v roce 1985 (Lambert 2005: 207).

5.1.2 Otázka gibraltarské Identity

Dvacáté století a především jeho druhá polovina přinesly významné kvalitativní změny v interakcích mezi všemi třemi aktéry, kteří participovali na otázce Gibraltarů. Územní nároky vznesené španělským autoritativním režimem a pozdější uzavření hranic narušily harmonické vztahy mezi Gibraltarem a Španělskem. Gibraltar odmítl oddělení od Velké Británie a připojení ke Španělsku, britská vláda se ztotožnila s postojem Gibraltarů. Normalizace vztahů mezi Skálou a jejím severním sousedem proběhla až v 80. letech. Vzájemná úzká pouta se už neobnovila a odcizení ze strany Gibraltářů přetrvávalo (např. Gold 2005: 3). V těchto a

¹³ <http://www.gibraltar.gi/history/> (26. 4. 2011)

dále nastíněných událostech lze dle mého názoru najít podněty, které se významně podílely na formování gibraltarské národní identity. Nyní se pokusím prokázat existenci gibraltarské národní identity prostřednictvím definice národních identit Anthonyho Smithe zmíněné v knize *National Identity*.

5.1.2.1 Národní identita dle A. D. Smithe.

Formování národní identity Gibraltářanů

Anthony Smith charakterizuje národní identitu jako „multidimenzionální koncept“ a „kolektivní kulturní fenomén“ (Smith 1991: vii). Národní identita zahrnuje pocit příslušnosti k politické komunitě reprezentované společnými institucemi a stejnými právy a povinnostmi pro všechny. Tyto faktory vyžadují existenci ohraničeného, teritoriálně a sociálně vymezeného území, se kterým se lidé mohou ztotožnit. Takto definovaná koncepce národní identity se shoduje s tzv. západním pojetím národa, založeným především na existenci ohraničené teritoriální báze (Smith 1991: 9). Západní model chápe národy ve smyslu sdílené historicko-kulturní identity a etnicita zde nehraje, na rozdíl od ostatních modelů, žádnou roli (11). Což z něj činí koncept uplatnitelný na Gibraltar, kde většinu obyvatelstva reprezentují přistěhovalci z různých částí Středomoří a jejich potomci. Smith nachází pět předpokladů národní identity: existenci „historického území nebo vlasti, společných mýtů a vzpomínek na historii, společné veřejné masové kultury, společných zákonných práv a povinností pro všechny členy, společného hospodářství s teritoriální mobilitou pro členy“ (14).

Předpoklady společné národní identity se navzájem protínají a nelze je od sebe plně oddělit. Začneme prvním bodem – existence historického území nebo vlasti. Daná oblast musí splňovat kritéria kompaktnosti a ohraničenosti (Smith 1991: 9). Gibraltar v současné době požívá status zámořského území Spojeného království Velké Británie a Severního Irska. Nachází se na jižním výběžku Pyrenejského poloostrova. S jediným sousedním státem, Španělskem, sdílí 1,2 km dlouhou hranici.¹⁴ Na skalnatý výběžek navazuje úžina, která plynule přechází přes státní hranice. Geograficky a geologicky lze rozdělit pouze území samotného Gibraltarů (viz Kapitola 2. 1). Na druhou stranu, jižní, západní a východní hranici tvoří jen Středozemní moře. Vlast nebo historické území bývají definovány spíše za pomoci psychologického hlediska, kdy dlouhodobý kontakt se specifickým terénem vyvolává

¹⁴ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gi.html> (23. 4. 2011)

za nějaký čas historické asociace a vzpomínky (Smith 1991: 9). Nezanedbatelný příliv obyvatelstva na Gibraltar započal až s britskou nadvládou v 18. století. Podle průzkumu Petera Golda většina obyvatel Gibraltarů (85%) zde dokáže dohledat své předky zhruba o sto let zpátky. Průměrná hodnota zpětného dohledání dosahuje 147 let, což odpovídá šesti generacím (Gold 2001: 74). Času na vznik historických asociací bylo dost. Symbolického významu nabývá zdejší pevnost. Připomínaná zvláště v souvislosti s Velkým obléháním, kdy na ni španělsko-francouzské jednotky po dobu čtyř let (1779-1783) bezúspěšně útočily. Velká Británie vysoce oceňovala statečnost svých vojáků při obraně strategického místa (Gold 2005: 7-8). A. Hernándezová upozorňuje na poněkud odlišný pohled – Gibraltáňané považují sami sebe za výsledek konfliktů mezi Velkou Británií a Španělskem na jimi obývaném území. Velké obléhání, uzavření španělských hranic a vzdálenost imperátora lze považovat za faktory, které významně ovlivnily formování gibraltarské identity (Hernández 2008: 226). Nelze zanedbat ani odcizení způsobené jednáním Španělska za dob autoritářské vlády (viz výše).

Šíření společné masové kultury zajišťují převážně masová média spolu se vzdělávacím systémem (Smith 1991: 11). Úředním jazykem, který je užíván i ve školách, je angličtina, ale značná část obyvatelstva hovoří plyně španělsky. Někteří používají specifický jazyk zvaný llanito (či yanito), jedná se o kombinaci španělštiny a angličtiny s výpůjčkami z dalších jazyků (Levey 2008: 1-3).¹⁵ V masové kultuře převažuje angličtina. Mezi nejčtenější noviny řadíme The Gibraltar Chronicle vydávaný v angličtině a chápaný jako symbol „britskosti“ (Hernández 2008: 230). I přes sdílení britských tradic jako například nadšení pro určité sporty (kriket), zůstávají zde elementy odkazující na nebritský původ většiny obyvatel. Místní kuchyně odpovídá středomořské a převážná většina vyznává římský katolicismus (Constantine 2006: 24).

Bod obsahující společná práva a povinnosti zahrnuje existenci volených politických institucí. Občany volené instituce mají za úkol hájit národní zájmy a reflektovat národní identitu (Smith 1991: 16). Gibraltarský parlament (House of Assembly) vznikl na základě přijetí gibraltarské ústavy roku 1969 (Gold 2005: 20). Funkci hlavy státu zastává britská královna, kterou zastupuje jmenovaný guvernér.

¹⁵ Dodnes není ani jasný etymologický původ slova „llanito“. Různí teoretici připisují jeho původ např. španělštině, arabštině či italským dialektům.

Za záležitosti zahraniční politiky, bezpečnosti a obrany zodpovídá guvernér (Skinner 2002: 302, 304). Zatím poslední gibraltarská ústava pochází z roku 2006. V preambuli nalezneme odkaz na španělské teritoriální nároky: „... vláda Jejeho Veličenstva nikdy neuzavře smlouvu, kterou by obyvatelstvo Gibraltaru přešlo pod suverenitu jiného státu proti svým svobodně a demokraticky vyjádřeným přáním...“¹⁶ Gibraltárané jsou často viděni jako nadšení příznivci britské monarchie. Naopak podezřívavost můžeme vyčíst z jejich poměru k britské vládě. S. Constantine považuje onu loajalitu ke královně a vyjadřování britskosti za pragmatickou záležitost, soužící k zajištění statu quo Gibraltaru (Constantine 2006: 40). Příklad vidíme právě v preambuli.

Ekonomický faktor odpovídá kontrole a rozdělení zdrojů mezi členy společnosti. Národní identita zároveň podporuje ideál autarkie. Absenci přírodních zdrojů na Gibraltaru vyvažuje bankovní sektor a turismus. Přívětivý daňový systém láká do země stále nové firmy a bankovní klienty (Skinner 2002: 309). Gibraltar může čerpat z fondů Evropské unie (Skinner 2002: 305). Mobilita pracovních sil i zboží dobře funguje, ačkoliv ji omezuje malé teritorium.

Z předchozích řádků můžeme dovodit, že Gibraltar splňuje kritéria potřebná pro existenci národní identity. Na formování gibraltarské identity se výrazně podepsal britský a španělský kulturní vliv. Největší podíl ale dle mého názoru zastává dlouhodobý konflikt mezi těmito státy o Gibraltar, a tím pádem i o jeho obyvatele. Gibraltárané leckdy vypadají jako loutky v rukou dvou mocných států. Díky teritoriálním sporům vstoupil do gibraltarské identity i prvek pragmatismu, zvláště patrný v interakci s britskou reprezentací.

5.1.3 Závěrem

Ve své práci jsem se zaměřila na potvrzení existence specifické gibraltarské národní identity prostřednictvím charakteristik stanovených A. Smithem. Kritérium vlasti jako ohraničeného geografického území bylo potvrzeno během blokády gibraltarsko-španělských hranic. Otázku národních mýtů a historických vzpomínek lze vidět v názoru tlumočeném A. Hernándezovou, že britsko-španělská střetnutí vyprodukovala identitu Gibraltáranů. Společnou masovou kulturu reprezentuje

¹⁶ <http://www.gibraltar.gov.gi/images/stories/PDF/constitution/NewGibraltarConstitution.pdf> (23. 4. 2011)

společný úřední jazyk – angličtina, které však konkuruje španělština. Četné migrační vlny ze Španělska i z jiných oblastí ovlivnily místní zvyky (např. prosazení středomořské kuchyně). Politickou reprezentaci hájící lokální zájmy Gibraltarů představuje volený parlament. Zahraniční politika, obrana a bezpečnost spadá pod pravomoc guvernéra. V perspektivě Skály hraje jedinou důležitou roli v zahraniční politice problém teritoriálních nároků Španělska. Gibraltáři volí strategii pojištění se proti možné integraci se svým sousedem, prostřednictvím prokazování loajality britské královně. Historie už několikrát ukázala britskou ochotu zastat se své „kolonie“. Gibraltar se tedy může plně soustředit na lokální politiku, aniž by cítil ohrožení zvnějšku. Poslední bod, ekonomický, řadím mezi splněný. Gibraltar nedisponuje přírodními zdroji a nemusí se starat o jejich přerozdělování. Zato ale prosperuje díky turismu a přívětivému daňovému systému.

Často se vedou diskuze o budoucím statutu Gibraltarů. Existence de facto kolonie v rámci Evropy vyvolává různé reakce. Vzpomeňme, že se nachází na seznamu území čekajících na dekolonizaci. Jeden z významných odborníků na Gibraltar – Peter Gold – nabízí čtyři možné varianty budoucího vývoje. Zachování statu quo, nezávislost, integraci a přidružení. Nezávislost nepředstavuje pro obyvatele Gibraltarů přitažlivou možnost (postavení ministátu není příliš výhodné). Připomeňme ještě klauzuli z Utrechtské smlouvy o přednostním nároku Španělska v případě změny vztahu Gibraltarů s Británií. Integrace s Velkou Británií vzhledem ke geografické vzdálenosti není reálná. Integrace se Španělskem kvůli k narušeným vztahům nevypadá pravděpodobně. Na přetřes by poté přišla otázka Ceuty a Melilly, na které vznášejí nároky Maroko (Gold 2005: 2-5). Status quo bude pravděpodobně udržován i nadále.

5.2 Transformace imigrační politiky Německa a Rakouska. Od etnického pojetí národa k přestěhovaleckému státu¹⁷

Na přelomu tisíciletí se ve Spolkové republice Německo začalo diskutovat o změně imigračního zákona. Diskuze vyvolala potřeba kvalifikovaných pracovních sil v technických oblastech, kterou nebyl německý trh práce schopný pokrýt. Zaměstnavatelé se obrátili na vládu s požadavkem na vytvoření podmínek pro příliv kvalifikované pracovní síly. Začala tak několikaletá debata o podobě nové imigrační

¹⁷ Jedná se o mírně upravenou verzi mé seminární práce na kurz KAP/GER, zimní semestr 2012

legislativy. Odborná komise předložila své závěry, které byly posléze částečně zpracovány do nové podoby zákona. Problém přineslo jeho schvalování. Zatímco ve Spolkovém sněmu vládla rudo-zelená koalice Gerharda Schrödera, ve Spolkové radě měla převahu CDU/CSU. Obtížné hledání kompromisu skončilo roku 2004, kdy byl nový zákon schválen. Problematická inovace imigračního zákona poukázala na dlouholeté odmítání Německa chápat se jako „přistěhovalecká země“, navzdory vysokému procentu obyvatel, kteří se narodili v jiných zemích, případně druhé generaci nepřiliš integrovaných přistěhovalců (např. Schmid-Drüner 2006, Jacoby: 2011). Rok 2000 postavil Německo před fakt, že imigranty jejich ekonomika potřebuje, ale oni nejsou schopni je otevřeně přijmout, což souvisí s historickým vývojem národa, jehož pojítkem byl po dlouhou dobu jazyk, kultura a společná krev (Barša; Baršová 2005: 30-31). Debaty o imigraci pokračují i dnes, připomeňme knihu Thilo Sarrazina „Deutschland schafft sich ab“ (do češtiny přeloženo jako Německo páchá sebevraždu) a výrok kancléřky Merkelové o selhání multikulturalismu (Dimitrov 2010).

Podobné rysy nalezneme u Rakouska. Od lákání Gastarbeiterů v šedesátých letech po uzavřenost rakouské společnosti vůči imigrantům. Objevují se zde restriktivní opatření stanovující například kvóty na počet nových přistěhovalců. Podobně jako v SRN lze považovat legislativu platnou před rokem 2000 za rigidní a zastaralou, jejíž změnu charakterizovala dlouhodobá politická a společenská debata. O neochotě k radikální změně, ač byla potřebná, svědčí několik pokusů zákonodárců obejít legislativní proces či obcházení platných zákonů víceméně bizarními způsoby (např. Gächter 2008: 5). V Rakousku se silně prosazuje trend podporující příliv kvalifikované pracovní síly, který se ovšem stává čím dál více restriktivním. Iracionální strach ze zahlcení trhu přistěhovalci se projevil během východního rozšíření EU, kdy oba státy využily lhůtu na ochranu svého trhu práce. Podobný je i demografický vývoj, který poukazuje na fakt, že nebýt přistěhovalců, německá a rakouská populace by začala významně klesat a stárnout. Na problém vyrovnání se občanů s přistěhovalectvím poukázal volební úspěch FPÖ, která proklamovala nepřiliš pozitivní postoj k imigraci.

Oba státy pochopily, že imigranti jsou pro ně z ekonomického hlediska nutností. Nicméně ochota integrovat tyto osoby do společnosti je nedostatečná, stejně jako vládní podpora integračních opatření.

5.2.1 Vývoj a základy německé a rakouské imigrační politiky

K vysvětlení nastíněných tezí je nutné zohlednit historii zkoumaných států a především vývoj imigračních zákonů. Pokud využijeme typologii Barši a Baršové platnou zhruba pro období šedesátých až osmdesátých let minulého století, zjistíme, že SRN (západní Německo) se řadí mezi etnické národy, jejichž hlavním kritériem je pokrevní příbuznost. Dále jej charakterizují jako národ starousedlíků, jehož předky lze na daném území vystopovat hluboko do minulosti (2005: 30-31). Zákony upravující status Gastarbeiterů a ochranu trhu práce před invazí z východních zemí nalezneme již na konci 19. století. V době před sjednocením spojoval Němce jazyk a společná kultura. Zákon o státním občanství z roku 1913 kodifikoval jako kritérium k zisku občanství pokrevní příbuznost, čímž dotvořil pojetí identity jako pokrevně-jazykové. Princip *ius sanguinis*, právo krve, se uplatňoval v postoji k přistěhovalcům ještě dlouho poté (90-91).

Po druhé světové válce nastal v SRN ekonomický boom, který vyžadoval příliv pracovní síly ze zahraničí. Německo původně lákalo pracovníky z jižní Evropy, poté i z Turecka. Zde nalezneme kořeny dnešních obtíží s integrací přistěhovalců. Postoj německé vlády ke Gastarbeiterům spočíval v předpokladu, že po ukončení pracovního poměru se navrátí zpět do své země. Proto neprobíhal pokus o integraci do německé společnosti, ba naopak fungovala podpora uchování původní kultury zahraničních pracovníků, aby pro ně přechod do země původu byl co nejsnazší. Přistěhovalci zde ale zůstali a do země přišly jejich rodiny. Model přechodné diferencované inkorporace platný pro Německo chápe etnicko-kulturní příslušnost jako klíčovou pro politickou integraci, z čehož vyplývá obtížný proces naturalizace a možnosti zisku občanství (Barša 2003: 11-12). Kvůli poklesu ekonomického růstu SRN v 70. letech omezila příliv imigrantů, nikoliv však jejich rodin. Od roku 1973 do roku 1980 narostla populace o půl milionu, navíc se objevila druhá generace imigrantů (Barša; Baršová 2005: 97).

Rakouská historie prošla odlišným vývojem. V období monarchie sem proudili obyvatelé z okolních částí mocnářství a vcelku úspěšně se asimilovali. Pro nás bude klíčový vývoj po druhé světové válce. V roce 1954 dosahoval počet osob narozených v jiných zemích zhruba 12%, obdobně jako v roce 1934. Poté jejich počet klesal až na pět procent v roce 1961. Dle údajů z roku 2008 stoupl jejich počet na 15 procent (Gächter 2008: 1). Také Rakousko začalo po válce pociťovat nedostatek pracovních

sil. Nábor začal v jižní Evropě, kde ale bylo úspěšnější Německo a Francie. Rakousko se přeorientovalo na Jugoslávii a Turecko (Gächter 2008: 4). Systém uvažování odpovídal německému pojetí. Tedy, Gastarbeiteri se po ukončení práce vrátí do země původu a imigrace bude probíhat dle požadavků trhu práce. Rakousko taktéž reflektovalo model *ius sanguinis* v otázce získání občanství (Austria Country Report 2007: 3). Za zmínku stojí stav rakouské poválečné legislativy. Po vzniku Druhé republiky zde platil zákon doslovně převzatý z rakouské legislativy z roku 1941, která ho převzala z Německa. Původně se jednalo o německý zákon z 23. ledna 1933 - „Reichsverordnung über ausländische Arbeitnehmer“ (Říšské nařízení o zahraničních pracovnících). Ve zmíněném zákonu je obsažena povinnost potencionálního zaměstnance získat pracovní povolení, stejně jako nutnost, aby takové povolení získal zaměstnavatel. Teprve pak mohl zahraniční žadatel místo získat. Zaměstnání bylo ale omezeno jednak na konkrétní pracovní místo, jednak časově na dobu určitou (Gächter 2008: 5).

Na vývoji imigrační legislativy se podepsal fakt, že procesu tvorby zákona se účastní několik faktorů. Kromě samotného rozložení sil v parlamentu hraje roli federální struktura a korporativismus. Tvorba zákona, který by vyhovoval všem zúčastněným, je nadmíru obtížná. Tento fakt s sebou přinesl mnoho pokusů obcházet platné zákony. Za příklad poslouží praxe, kdy Rakousko uzavřelo dohodu s Tureckem a Jugoslávií v padesátých, respektive šedesátých letech, o zrušení vízové povinnosti pro turistický pobyt na dobu maximálně tří měsíců. Občané těchto zemí po neformální dohodě s potencionálním zaměstnavatelem přicestovali jako turisté a pak začali shánět povolení k zaměstnání. Zmíněnou praxi ukončila liberalizace říšského zákona, která proběhla v polovině 70. let (Gächter 2008: 3-5). Zákon o zaměstnávání cizinců byl poté několikrát měněn. V roce 1993 parlament přijal nový zákon, který upravoval status Gastarbeiterů. Zákon zavedl pravidlo preference domácích zaměstnanců nad cizinci. Pracovní povolení bylo limitováno na konkrétní pracovní místo. Právní základ pro zaměstnávání cizinců tvořila pravidla uvedená v rámci pracovního práva a zákona o cizinecké policii (Gächter 2008: 6). V Německu pro změnu upravoval status Gastarbeiterů zákon o státní správě z roku 1990 (Schmid-Drüner 2006: 191)

Specifický problém shodný pro Německo i Rakousko tvořila otázka rodinných příslušníků imigrantů a podpory v nezaměstnanosti. Rakouský ústavní soud roku

1987 zrušil ustanovení zákona odporující Evropské konvenci o ochraně lidských práv, konkrétně části o ochraně soukromého a rodinného života. Zhruba dvacet trval proces integrace manželů, manželek a dětí Gastarbeiterů do rakouské společnosti (Gächter 2008: 7). Na sjednocování rodin byly dokonce stanoveny každoroční kvóty. Podle výroku rakouského soudu z roku 1996 má i cizinec právo na poskytnutí sociálních dávek a podpory v nezaměstnanosti (Horáková 2000: 16-17). Německo na počátku také nepočítalo s přiznáním sociálních dávek Gastarbeiterům a se sjednocením rodin. Ústavní soud rozhodl, že toto je v rozporu s ústavou, podobně jako v Rakousku. Zákon platný od roku 1991 už obsahoval právo na sjednocení rodin (Barša; Baršová 2005: 123).

5.2.2 změny po roce 2000

V souvislosti se změnami, které přinesla devadesátá léta, pomalu dochází k transformaci zastaralé imigrační legislativy. Rakousko a Německo navzdory značnému počtu přistěhovalců však nadále odmítají považovat svou zemi za přistěhovaleckou. Tomu odpovídal německý zákon o cizincích (Ausländergesetz) z roku 1990, který byl součástí zákona o státní správě vztahující se mimo jiné k povinnosti policie chránit občany před nebezpečím, což implikuje otázku, kdo bude jeho původcem. Navíc přistěhovalec je zde permanentně nazýván cizincem (Ausländer), eventuálně státním příslušníkem třetí země (Drittstaatsangehörige). Jak upozorňuje Marion Schmid-Drüner jedná se o „vylučující termín“. Nový zákon platící od roku 2005 už není součástí zákona o správě a reprezentuje nový pohled na imigraci (Schmid-Drüner 2006: 191-192). Rakousko stále více omezuje imigrační politiku. Počet nových imigrantů omezuje kvótami, které obsahují několik podkvót například pro rodinné příslušníky cizinců žijících v Rakousku, pro jednotlivé obory hospodářství a pro jednotlivé spolkové země. Od vstupu do EU se Rakousku přizpůsobuje jejímu pojetí imigrační a azylové politiky (Austria Country Report 2007: 3-4).

Navzdory změnám, ke kterým v přistěhovalecké legislativě obou států došlo, ukázalo se jako nezbytně nutné provést radikální řez. Potřeba nového pojetí imigrační politiky vyplynula z potřeby přilákat mladou kvalifikovanou pracovní sílu ze zahraničí a pokrýt tak poptávku místního trhu. V roce 2000 oznámila skupina podnikatelů v oblasti IT, že nemá dostatek odborníků. Tehdejší kancléř G. Schröder

vyhlásil „iniciativu zelené karty“, která měla usnadnit přístup na pracovní trh vybraným profesím. Tuto aktivitu následovalo sestavení expertní komise, tzv. Süssmuth-Kommission, která měla připravit nový návrh přistěhovaleckého zákona (Schmid-Drüner 2006: 193-194). V červnu 2001 publikovala komise své výsledky. Došla k závěru, že vysoce kvalifikovaní imigranti jsou pro německou ekonomiku nutností. Mezi další návrhy patřil rozvoj integrace přistěhovalců reprezentovaný integračními kurzy. Zatímco vláda návrh nekriticky přijala, ministr vnitra Otto Schily ho prohlásil za nepřijatelný kvůli příliš liberálním závěrům. S návrhem nesouhlasila ani opozice zastoupená CDU/CSU. Další fáze spočívala v hledání kompromisního návrhu, který by uspokojil i opoziční strany (Kruse et al. 2003: 131-132). Nakonec se roku 2002 rozhodla vláda poslat zákon ke schválení. Spolkovým sněmem ovládaným koalicií SPD a Zelených prošel bez problémů. Zádrhel nastal ve Spolkové radě, kterou ovládala opozice reprezentovaná CDU/CSU. Rozhodující slovo náleželo Braniborsku, kde vládla koalice SPD a CDU. Zástupci země se nedokázali dohodnout, předseda po opakovaných otázkách došel k závěru, že hlasovali pro zákon, který tak prošel. Příklad skončil před Ústavním soudem, který rozhodl, že hlasování nebylo jednomyslné, jak požaduje ústava. Zákon tak de facto smetl ze stolu. Následné volby opět vyhrála koalice SPD a Zelených. Spory o podobu zákona s opozicí pokračovaly. Intervencí ministra vnitra Schilyho, který jednal s lídry opozičních stran i proti vůli strany své, vznikl kompromisní návrh. Nový zákon byl schválen roku 2004 (Schmid-Drüner 2006: 194-196).

V Rakousku probíhalo v devadesátých letech mnoho změn v zákonech týkajících se imigrantů, leckdy je zakrátko zrušil ústavní soud (viz Gächter 2008). I zde se ukázala jako nutná hlubší změna stávajícího postoje k imigraci. Debaty o novém zákonu nabyly na intenzitě kolem roku 2000. Připomeňme volební úspěch FPÖ J. Haidera ve volbách v roce 1999 a následnou účast na vládě v koalici s ÖVP. V roce 2001 se objevovaly návrhy zahrnující radikální omezení imigrace, nutnost vzdělávání cizinců v integračních kurzech s možností vyhoštění v případě porušení pravidel, což neprošlo. Zákon schválený roku 2001 však nesl restriktivnější rysy. Proběhl pokus o změnu azylového zákona, jehož schválení by znamenalo porušení Ženevských konvencí, proto nakonec odsouhlasen nebyl (Zaslave 2004: 109-111). V roce 2003 zformulovala vláda zvláštní kategorii tzv. klíčových sil, míněno pracovních, s vysokým vzděláním, příjmem či možností vytvořit v Rakousku velký

počet pracovních míst nebo investovat. Takoví jedinci mají usnadněn přístup na trh práce (Gächter 2008: 11).

5.2.3 Současná legislativa

Než uvedeme v současnosti platící zákony, musíme zmínit jeden z pramenů ovlivňující podobu místní legislativy, a to rozhodnutí Evropské unie. Počátky snah o vznik společné imigrační a azylové politiky lze vysledovat do začátku devadesátých let a možná i dříve. Klíčový význam měla Amsterdamská smlouva z roku 1997, která přesunula azylovou a imigrační politiku ze třetího mezivládního pilíře do prvního supranacionálního. Požadavek na vytvoření společné azylové a imigrační politiky poprvé oficiálně zazněl na zasedání Evropské rady v Tampere v roce 1999 (Boswell 2003: 627-629). Následoval pětiletý Program z Haagu a Program ze Stockholmu platící pro období 2010 až 2014 s cílem vytvořit jednotnou migrační politiku platnou pro celou EU (Břicháček 2009). Charakteristika imigrační politiky spočívá v podpoře přílivu kvalifikovaných odborníků a naopak výrazném omezení pro ostatní typy imigrantů. Evropská unie striktně odděluje své vlastní obyvatele, kteří jsou na vnitřním trhu práce preferováni, od občanů třetích zemí. Což lze označit za diskriminační opatření, se kterým polemizují různé nevládní organizace (Luedtke 2009: 2). Ukázkou soustředění se na kvalifikovanou pracovní sílu jsou modré karty, které mohou získat státní příslušníci zemí mimo EU, pokud mají vyšší odborné nebo vysokoškolské vzdělání a vykonávají profesi, po které je v cílové zemi poptávka. Další kritéria určují minimální výši platu a nutnost mít pracovní smlouvu minimálně na jeden rok.¹⁸ Nelze ještě nezmínit fakt, že Německo i Rakousko plně využilo po východním rozšíření přechodného období, které omezilo přístup na jejich trh práce občanům nových členských zemí EU. Sedmiletá lhůta skončila v roce 2011.¹⁹

Německý přistěhovalecký zákon - Gesetz über den Aufenthalt, die Erwerbstätigkeit und die Integration von Ausländern im Bundesgebiet (Aufenthaltsgesetz - AufenthG) byl schválen roku 2004 a vešel v platnost k 1. lednu 2005. Rakouský Bundesgesetz über die Niederlassung und den Aufenthalt in Österreich (Niederlassungs- und Aufenthaltsgesetz - NAG) schválil parlament roku 2005 a platný je od 1. ledna 2006. Oba zákony oddělují pobyt cizince/příslušníka třetího státu od pobytu osoby, která je občanem členského státu EU či státu

¹⁸ http://portal.mpsv.cz/sz/zahr_zam/modka/ciz#coje

¹⁹ http://ec.europa.eu/ceskarepublika/service/working/art_4912_cs.htm

s výjimkou. V Německu existují dva typy povolení - povolení k pobytu (Aufenthaltserlaubnis) a povolení k usazení (Niederlassungserlaubnis). Rozdíly mezi povoleními spočívají v délce pobytu a rozsahu integrace do společnosti. Povolení k pobytu je dočasné a limitované určitými podmínkami, preferováni jsou kvalifikovaní odborníci (Schmid-Drüner 2006: 197). Paragraf 9 německého AufenthG definuje podmínky získání povolení k usazení, je to: pětiletý pobyt s povolením, zajištěná dostatečná životní úroveň, dostatečná znalost německého jazyka, základní znalosti právního a společenského uspořádání atd. Rakouský NAG využívá slov Fremder (cizinec) nebo Drittstaatsangehörige (státní příslušník třetího státu), německý AufenthG používá slovo Ausländer.

V rámci rakouské legislativy došlo nedávno k několika klíčovým změnám, které odlišily jejich systém od německého. Dlouhodobý pobyt je podmíněn získáním speciální karty „Rot-Weiß-Rot – Karte“ určené pro vysoce kvalifikovanou osobu, klíčovou sílu, osobu kvalifikovanou v oblasti nedostatkových povolání, absolventa rakouské vysoké školy. Kartu lze získat, pokud člověk splní dostatečná kritéria.²⁰ Existuje tzv. bodový systém - pokud zájemce získá dostatek bodů, splní kritéria a kartu získá.²¹ Další typ karty je „Rot-Weiß-Rot – Karte plus“. Ta umožňuje neomezený přístup na trh práce: rodinným příslušníkům držitelů Rot-Weiß-Rot – Karte nebo evropské modré karty, příbuzným trvale usazených cizinců, majitelům Rot-Weiß-Rot – Karte, kteří byly v posledních dvanácti měsících alespoň deset měsíců zaměstnáni.²² Existuje i „Niederlassungsbewilligung“, variace na německé povolení k usazení, které je podmíněno splněním části 1. NAG (§43). Dočasný pobyt je určen pro příslušníky třetích států, kteří se v Rakousku nehodlají usadit. Vydává se pro určité osoby a účely: studenty, žáky, umělce, vědce, poskytovatele sociálních služeb, samostatně výdělečně činné, živnostníky, „rotační pracovní síly“ (v podstatě Gastarbeiteri).²³ Posledním typem je časově omezený pobyt pro: sezónní pracovníky (v turismu a zemědělství), osoby vyslané do Rakouska za účelem splnění určité

²⁰ <http://www.migration.gv.at/de/formen-der-zuwanderung/dauerhafte-zuwanderung-rot-weiss-rot-karte.html>

²¹ kalkulačka na bodový systém: <http://www.migration.gv.at/de/service-und-links/punkterechner.html>

²² <http://www.migration.gv.at/de/formen-der-zuwanderung/dauerhafte-zuwanderung-rot-weiss-rot-karte.html>

²³ <http://www.migration.gv.at/de/formen-der-zuwanderung/aufenthaltsbewilligung-fuer-betriebsentsandte-selbstaendige-kuenstlerinnen-schuelerinnen-studierende-und-forscherinnen.html>

zakázky, přeshraniční dočasné vyslání pracovníků (zahraniční společnost dá své zaměstnance k dispozici společnosti rakouské).²⁴

Nakonec zmiňme ještě integrační kurzy pro cizince. V německém zákoně nalezneme kurzy jazykové i sociálně-kulturní určené pro cizince zde trvale pobývající. Kurzy jsou placené, ale s ohledem na životní úroveň zúčastněného (§43 a §44 AufenthaltG). Rakouské integrační kurzy se dělí na dva moduly - první poskytuje základy jazyka, práva, kultury..., druhý kurz má dovést účastníky k dostatečným znalostem umožňujícím samostatné fungování jedince ve společnosti. Účastní se jich státní příslušníci třetích zemí (§14 NAG). Modul 1 je povinný pro držitele obou typů karet, osoby s povolením k usazení a rodinné příslušníky.²⁵

5.2.4 Závěrem

Navzdory změnám, které poslední dobou proběhly v rakouské a německé legislativě, nelze tvrdit, že by státy plně přijaly pozici otevřeného přistěhovaleckého státu. Rakousko postupně omezovalo imigraci pomocí kvót a dalších opatření, aby zamířilo k vysoce specializovanému systému, který se cíleně orientuje na kvalifikované odborníky a nedostatkové profese. Za posun lze vnímat i věnování speciální pozornosti rodinným příslušníkům. Problém nalezneme v komplikovanosti systému a velkém počtu různých statusů, kterých může cizinec dosáhnout. Nemluvě o značném množství podmínek, které musí splnit, aby daný status získal. Německá legislativa vznikala bolestným kompromisem mezi vládnoucí stranou a opozicí. Ustanovení v zákoně uvedená jsou snadněji pochopitelná než rakouská a vůbec celý německý systém je srozumitelnější. Ale i Německo preferuje nábor kvalifikované a nedostatkové pracovní síly. Oba státy vytvořily pro cizince integrační kurzy, a to jazykové i právně-kulturní. Jejich vznik lze považovat za poučení z minulosti, kdy kurzy neprobíhaly a dnes se zvláště Německo potýká s neintegrovánými přistěhovalci a jejich druhou generací.

Druhá rovina transformace spočívá v otevřenosti místních občanů vůči imigrantům a ochotě je mezi sebe přijmout. Jak uvádí Tamar Jacoby, přistěhovalci, jejich potomci i osoby s německým občanstvím se pořád cítí jako cizinci. Podobně jsou svou uzavřeností proslulí i Rakušané. Německé ani rakouské firmy nenabízejí

²⁴ <http://www.migration.gv.at/de/formen-der-zuwanderung/befristete-beschaeftigung.html>

²⁵ <http://www.migration.gv.at/de/leben-und-arbeiten-in-oesterreich/rahmenbedingungen-der-integration/integrationsvereinbarung.html>

takové možnosti jako USA, ať už z hlediska finančního nebo prestiže. Někteří imigranti v Německu ale vyzdvihují uspořádání sociálního státu a stabilní ekonomiku (Jacoby 2011). Ačkoliv oba státy výrazně inovovaly legislativu a svůj pohled na přistěhovalce, stále ještě plně vnitřně neakceptovaly fakt, že jsou přistěhovalci. Je otázkou, zda změní pohled místních na imigranty fakt, že noví přistěhovalci spadají mezi vysoce kvalifikovanou elitu, která bude seznamována s jejich kulturou a jazykem v integračních kurzech.

5.3 Slovenská národní strana a její úspěch ve volbách v roce 2006²⁶

Nestabilní vývoj a historické resentimenty vytvořily ve slovenské politice živnou půdu pro vznik nacionalisticky orientovaných stran. Mezi nejvýznamnější patří Slovenská národní strana (SNS), která se jako jediný subjekt dokázala víceméně beze změn udržet ve Slovenské národní radě. Vývoj strany neprobíhal zcela standardně. SNS se od svého vzniku v roce 1990 neustále štěpila. Žádný z odštěpených subjektů se ale nedokázal prosadit. Nejvážnější krize postihla „národovce“ po volbách v roce 1998, kdy strana skončila v opozici. Personální spor o moc skončil rozpadem strany na dvě skupiny. Nově zvolená předsedkyně Anna Malíková ovládla SNS a bývalý předseda Ján Slota založil vlastní Pravou slovenskou národní stranu. V následujících volbách obě propadly. Národní strany se sloučily v jednu a získaly v předčasných volbách z roku 2006 jedenáct procent hlasů.

Volby v roce 2006 byly v mnoha směrech výjimečné. Krom dobrého výsledku SNS přinesly nejmenší volební účast a poprvé se jako hlavní konfliktní linie uplatnila polarizace levice versus pravice. Slotova Slovenská národní strana dokázala přebrat laxnímu Hnutí za demokratické Slovensko voliče. Volební program nacionalistů patřil k jejich nejpropracovanějším a definitivně potvrdil názorovou orientaci strany. Ultranacionalismus doplněný o křesťanství a levicový důraz na sociální stát. Ve své práci shrnu komplikovanou genezi SNS, která málem skončila dezintegrací strany. Zaměřím se na vývoj programatiky, která napomůže určení názorových východisek strany. Nakonec se přesunu k samotným volbám a zkusím objasnit příčiny vzednutí SNS, které skončilo účastí na vládní koalici. Při popisu vývoje SNS jsem používala především článek od K. Zetcohy a M. Končeneého, který jako první a na dlouho jediný zevrubně popsal danou problematiku. Dále knihy Lubomíra Kopečka, který

²⁶ Jedná se o mou upravenou seminární práci určenou pro kurz KAP/SE, pro letní semestr 2012

slovenskou politiku dlouhodobě zkoumá a obohacuje zmíněný článek novými poznatky.

5.3.1 SLOVENSKÁ NÁRODNÍ STRANA

Dnešní Slovenská národní strana (SNS) se hlásí k odkazu stejnojmenného subjektu vzniklého za dob Rakouska-Uherska. Slovenská národní strana, oficiálně ustavená roku 1871²⁷, prosazovala národnostní myšlenky, což bylo zároveň jediným pojítkem mezi členy. Jednalo se o nesourodé sdružení „národovců“ s odlišnými politickými názory (Hloušek; Kopeček 2004: 126). Před první světovou válkou došlo k rozštěpení strany. Oddělila se konzervativní katolická část, ze které vznikla Slovenská ľudová strana, pozdější Hlinkova slovenská ľudová strana (HSL'S). Dezorganizace pokračovala v éře první republiky, kde strana zastávala marginální pozici. Profilovala se jako národnostně-evangelická, nicméně národně uvědomělí voliči tíhli ke katolické HSL'S (Kopeček 2007: 413). S podpisem Žilinské dohody, která obsahovala prohlášení o nezávislosti Slovenska, přešla moc do rukou předsedy HSL'S Jozefa Tisa. Mezi signatáře patřila i SNS, jejíž existence skončila sloučením s HSL'S (Kopeček 2006: 76-77).

Registrace Slovenské národní strany proběhla roku 1990, představitelé strany však hovoří o jejím obnovení a prohlašují se za členy nejstarší strany Slovenska.²⁸ První předsedou se stal Víťazoslav Moric, který ve funkci setrval necelý rok (Zetocha; Konečný 2005: 242). SNS propagovala národnostní myšlenky, ale zdaleka nebyla jediným takto zaměřeným subjektem. Dle V. Hlouška a L. Kopečka převládaly ve slovenském prostoru na začátku devadesátých let dvě konfliktní linie. Centrum-periferie ve smyslu okrajového postavení Slovenska v rámci federace a druhá, nacionalistická konfliktní linie reflektující dlouhodobé tenze mezi Slováky a Maďary. Slovenská národní strana aktivně prosazovala myšlenku národního sebeurčení, ale nevynechávala ani nacionalistické prvky. Od roku 1993, kdy přestalo být téma nezávislosti aktuální, přešla k radikálnímu nacionalismu směřovanému proti Maďarům a Romům (Hloušek; Kopeček 2004: 150).

Jako největší problém se ukázalo udržet SNS pohromadě. Prakticky od jejího vzniku docházelo ke štěpení. V prvních svobodných volbách do Slovenské národní

²⁷ <http://www.sns.sk/o-nas-2/strucne-o-sns/>

²⁸ Ibid.

rady roku 1990 získala 13, 94% hlasů.²⁹ Krátce po volbách se rozhořel spor. SNS opustili lidé, kteří tak radikálně neprosazovali sebeurčení SR (Kopeček 2007: 418-419). Strana se rozdělila na ultranacionalisty a umírněné. První skupinu reprezentoval Stanislav Pánis proslulý nevybíravou rétorikou. Po vyloučení ze SNS Pánis vytvořil vlastní stranu, která nezaznamenala větší úspěch. Další jádro sporu tvořil styl vystupování na veřejnosti. V říjnu 1990 se vydělila skupina nesoucí název Demokratická platforma SNS. Skupina požadovala kultivovanější veřejnou prezentaci a odsoudila dosavadní populistickou nótu. Situace skončila vyloučením členů Demokratické platformy. Post předsedy strany zakrátko opustil V. Moric, jehož extremistické výroky zrovna neodpovídaly slovníku veřejného činitele. Rozsáhlou dezintegraci SNS zvrátil sněm z března 1991, kde delegáti zvolili předsedou J. Prokeše a došli konsenzu ohledně programových priorit (Zetocha; Konečný 2005: 242-244).

Nekonzistentnost ekonomického programu patřila mezi největší slabiny a způsobila odliv voličů do Hnutí za demokratické Slovensko (HZDS), ze kterého se stal hlavní kritik vládních reforem. Volby do Slovenské národní rady roku 1992 ukázaly propad hlasů na 7,93 procenta a 15 mandátů.³⁰ Naopak zisk z voleb do federálních orgánů o něco vzrostl. Podle L. Kopečka lze tento fakt vysvětlit potřebou slovenských voličů vyjádřit touhu po dosažení nezávislosti Slovenska. Právě Slovenská národní strana patřila mezi nejhlásitější propagátory národního sebeurčení (Kopeček 2007: 421). Také to byl asi jediný bod programu, na kterém se dokázali její členové shodnout. Po volbách neformálně podporovala vládu. Post předsedy převzal Ľ. Černák, který zanedlouho zabředl do sporů s premiérem V. Mečiarom. Rozpor nastal i ve straně, tentokrát kvůli Černákově snaze o změnu politické orientace na liberálně-konzervativní styl. Připomeňme, že v tuto dobu musely strany hledat jiné téma než slovenského sebeurčení. Spor skončil vyloučením Černáka. Post předsedy převzal radikál Ján Slota a SNS plně zacílila na problematiku maďarské menšiny. Nestabilita charakterizovala i HZDS a skončila pádem vlády (Zetocha; Konečný 2005: 244-246).

Před předčasnými volbami postihl SNS úbytek členů. Ultranacionalisticky orientovaná, „jednoduchá“ předvolební kampaň útočící na maďarskou menšinu

²⁹ http://app.statistics.sk/webdata/_slov/volby/volby90/pmp90.htm

³⁰ http://app.statistics.sk/webdata/_slov/volby/volby92/pmp92.htm

nepřinesla kýžený zisk. SNS volilo 5% občanů³¹ při zisku 9 mandátů³². Strana ztratila voliče ve velkých městech, podpora zůstala zachována na severu a západu země. J. Slota navázal dobré vztahy s vítězným HZDS (Kopeček 2007: 425). HZDS zastávalo pozici dominantní strany. Utvořilo koalici s extrémně levicovým Sdružením dělníků Slovenska (ZRS) a ultrapravicovou SNS. Štěpící linie přešla na osu mečiarismus a antimečiarismus (Kopeček 2006: 178-179). Snahu vlákat do koalice Křesťanskodemokratické hnutí (KDH) a Stranu demokratické levice (SDL) vedlo Mečiarovo úsilí o dosažení ústavní většiny. KDH ale spolupráci zamítlo, a to kvůli přítomnosti SNS (Haughton 2002: 1321). V parlamentu se zvyšovala polarizace mezi stranami ochotnými tolerovat neliberální praktiky HZDS a jejich odpůrci. Slotova strana zastávala pozici loajálního spojence. Jedním z mála stínů na spolupráci byl podpis slovensko-maďarské mezistátní smlouvy (Belko 2003: 100-101). Smlouvu podepsali V. Mečiar a jeho maďarský protějšek roku 1995. Hlavní účel tohoto kroku spočíval ve zlepšení obrazu slovenské vlády na mezinárodní scéně a zvyšoval naději na vstup do NATO a EU (Haughton 2002: 1330-1331).

Na konci volebního období se Slovenská národní strana pokoušela přenést vinu za nedemokratické praktiky pouze na HZDS. Před volbami sněm zvolil Slotu předsedou (Kopeček 2007: 427-428). Ve volbách strana dosáhla dobrého výsledku 9% hlasů³³ a 14 mandátů.³⁴ Volby vyhrálo HZDS, proti kterému se postavily ostatní parlamentní strany. Antimečiarovské subjekty nakonec sestavily vládu. Brzy po volbách nastalo handrkování v SNS. Opět proběhlo rozdělení na dva tábory – jeden kolem předsedy Jána Sloty a druhý kolem místopředsedkyně Anny Malíkové – tentokrát s fatálnějšími následky. Oficiálně ve středobodu konfliktu stálo nekultivované chování předsedy a jeho kontroverzní výroky.³⁵ Skupina kolem Malíkové se chtěla zbavit negativního obrazu získaného účastí na Mečiarově vládě. Právě osobu J. Sloty považovala za překážku potenciální koaliční spolupráce s parlamentními stranami (Zetocha; Konečný 2005: 247-248). Sněm odvolal roku 1999 předsedu Slotu a zvolil A. Malíkovou. Malíková zdařile likvidovala stoupence

³¹ <http://app.statistics.sk/volby98/1994/volby21.htm>

³² http://app.statistics.sk/volby98/1994/volby23_b.htm

³³ <http://app.statistics.sk/volby98/results/tab2.jsp>

³⁴ <http://app.statistics.sk/volby98/results/tab4.jsp>

³⁵ např. slavný výrok vyzývající k vyslání tanků na Budapešť

starého vedení i za pomoci nekorektních prostředků. Nakonec ze strany nechala vyloučit i Jána Slotu. Tem mezitím ustavil svou vlastní stranu Pravou slovenskou národní stranu (PSNS). Kvůli nastávajícím volbám se obě strany pokusily spojení, ale bezúspěšně. Existence dvou programově téměř totožných stran, které na sebe permanentně veřejně útočily, nemohla skončit jinak než volebním fiaskem. Slovenská národní strana získala 3,3% a PSNS 3,65%,³⁶ což by v součtu bohatě stačilo na překonání volební klauzule. Mimo parlament pak nastala rekonstrukce a sjednocení do jedné Slovenské národní strany (Kopeček 2007: 429-433).

5.3.2 Programatika

Obecná programová orientace SNS byla lehce naznačena výše.³⁷ Strana začínala jako subjekt usilující o autonomii Slovenské republiky a k tomu přidávala útočnou rétoriku zaměřenou proti národnostním menšinám. V roce 1992, kdy bylo jasné, že Slovensko získá samostatnost, musela hledat nová témata a výrazněji se profilovat. Ve volebním programu pro volby 1992 se uvádí, že SNS stojí na třech pilířích – vlastenectví vycházejícím z křesťanských hodnot, pořádku založeném na zákonech a pokroku ve všech sférách života.³⁸ Jedním z cílů zůstává vyhlášení samostatnosti označené jako vymanění z „postkoloniální závislosti“. Nacionalistický prvek obnáší slib zakotvení slovenského jazyka jako státního v nové ústavě. Ve státním jazyce má být zajištěno vyučování na školách, které zároveň pěstují v žácích národní hrdost. Velký prostor věnuje Slovenská národní strana ekonomickým otázkám. Podporuje soukromé podnikání, vznik malých a středních podniků, otevření ekonomiky a kontrolovanou privatizaci. Navzdory liberálnímu přístupu k ekonomice se zde objevují prvky řadící stranu do levé části politického spektra. Jde o vytvoření solidárního sociálního státu. Nabízí valorizaci důchodů, pomoc v nezaměstnanosti, kompenzaci příjmu, bezplatné školství a zachování všeobecného zdravotního pojištění. Mezi další sociální opatření patří výstavba sociálních bytů či zvýhodněné půjčky pro rodiny. Odkaz na historického předchůdce SNS není explicitně uveden, ale lze ho vyčíst z odstavce kladoucího důraz na „obnovu duchovních a kulturních principů vycházejících z cyrilometodějských tradic a mravních zásad křesťanství“.

³⁶ <http://app.statistics.sk/volby2002/webdata/slov/tab/tab3.htm>

³⁷ Do kapitoly není zařazen program na rok 2002 kvůli dezorganizaci strany, která přerušila kontinuální vývoj subjektu a tedy i jeho ideové profilace.

³⁸ následující odstavce vycházejí z Volebního programu SNS pro rok 1992 (nestránkováno)

Celkově lze říci, že volební program pro rok 1992 odpovídá spíše vizi do budoucnosti a rozhodně nejde o podrobný návod na proměnu systému. SNS teprve vytvářela svou orientaci. Některé nastíněné vize – sociální stát, decentralizace, ochrana slovenské kultury a morálky - tvoří součást pozdějších volebních programů.

Program z roku 1994 je rozsáhlejší. SNS sama sebe označuje za stranu národní a pravicovou (SNS 1994: 1).³⁹ Preferuje soukromé vlastnictví před jinými formami (1-2). Zdůrazňuje shodu programu s křesťanskou tradicí a snahu zabránit postupujícímu úpadku morálky na Slovensku (2). V oblasti základního školství platí zásada výuky ve státním jazyce s možností částečné výuky v menšinovém jazyce (4). Program znovu opakuje snahu prosadit ústavní zákon o ochraně slovenského jazyka. Postoj k menšinám (dle obsahu lze soudit, že myšleni jsou Maďaři) nepůsobí vstřícným dojmem. SNS označuje uznání kolektivních práv menšin za dezintegrační hrozbu. Odmítá postavit územně-správní členění na etnickém principu a povolit autonomii na něm založenou (11). Na straně 14 bez dalšího upřesnění uvádí, že se pokusí „zamezit vzrůstání se etnického terorismu“ (14). Explicitnější je aktuální definice rizik pro SR: iredentismus maďarské komunity, čechoslovakismus (v roce 1994!) a etnický terorismus. Druhý bod svědčí o snaze připomenout zásluhy na rozpadu federace (15). Další část opakuje sociální zaměření strany a adresné vyplácení sociálních dávek. Mezi představitele podporovaných skupin patří rodiny s dětmi, důchodci a zdravotně postižení (17-19). V oblasti zahraniční politiky preferují bilaterální vztahy. Připomínají Vídeňskou arbitráž sloužící jako důvod k odporu proti arbitrážnímu řešení sporů a proto odmítají uzнат projekt EU Pakt stability a růstu (34-35). Volební program pro rok 1994 působí propracovanějším dojmem, ale stále obsahuje vágní vize, o jejichž realizaci by se dalo spekulovat. Zároveň začíná více hrát na nacionalistickou nótu, a to v případě maďarské menšiny, která je výslovně jmenována. Prezentace nacionalistických apelů nabývá někdy až bizarní podoby – „hrozba čechoslovakismu“ a etnického terorismu na území SR.

Pro volby na rok 1998 připravila SNS podobný program. Za zmínku stojí přidání požadavku, aby se Slovensko stalo neutrálním státem (SNS 1998: 5)⁴⁰, nicméně nikde neuvádí finanční náročnost tohoto statusu a inspiraci hledá ve Švýcarsku (15). Na začátku strana sebe definuje jako politicky konzervativní,

³⁹ následující text vychází z Volebního programu SNS 1994

⁴⁰ Následující odstavce vychází z Volebního programu SNS na rok 1998

národní, křesťanskou a demokratickou. Odkazuje na svou „historickou předurčenost formovat... slovenskou státnost“ (5). Program tradičně charakterizuje odkaz na sociální stát a solidaritu (např. 7, 33-36), snaha o obnovu trestu smrti (6) atd. Otázce národní identity věnuje SNS značný prostor. Předkládá své názory na historický vývoj slovenské identity a apeluje na národní hrdost Slováků. Zmiňuje jako už tradičně důležitost křesťanské tradice (9-15). K osvětlení ideologie strany nejvíce přispívá věta o přínosu Andreje Hlinky (zakladatel HSĽS), který zdůraznil jednotu křesťanství a národa heslem: „Za Boha, za národ!“ (cit. dle 10). Maďarskou otázku nepřímo řeší část zaměřená na problematiku menšin. SNS respektuje menšiny, ale hned připomíná potřebu pěstovat slovenskou kulturu na smíšených územích, což nalezneme pod sugestivním nadpisem „nebezpečí iredentismu“ (14). Za rizika označuje dezintegraci státu v souvislosti s „nezodpovědnou politikou“ na jižním Slovensku a nacionalismem politiků v Maďarsku (22). SNS připouští přistoupení k EU, ale až v době hospodářské připravenosti (23). Vstup do vojenských organizací odmítá z důvodu zachování neutrality (24). Kvůli ochraně morálky usiluje o větší kontrolu médií s možnými nespécifikovanými postihy (45). Ve volebních programech nenalezneme výrazné projevy xenofobie, které často zazněly z úst členů Slovenské národní strany. Program pro rok 1998 potvrzuje nastoupenou politickou linii SNS a zdůrazňuje roli strany jako ochránce morálky ve zkažené konzumní společnosti. Představa o morální autoritě ale pokulhává při pohledu na účast ve vládě HZDS.

5.3.3 Volby 2006

Slovenská národní strana nedokázala překonat volební klauzuli a zůstala mimo půdu parlamentu, který ovládly pravicové strany. Mezidobí využila ke sjednocení a dokázala zpátky nalákat nemalé procento nacionálně zaměřených voličů. Poměrně vysoký podíl hlasů získaných v předčasných volbách roku 2006 vynesl SNS zpět na vrchol. Přizvání do vlády jen potvrdilo návrat kontroverzní strany zpět do vrcholové politiky. Vládní koalice i přes silnou mezinárodní kritiku dokázala stabilně vládnout celé volební období až do voleb roku 2010. Rozkol v rámci Slovenské národní strany, který způsobil její rozštěpení, se projevil roku 2002 tím, že ani jedna formace nedokázala překročit 5% volební klauzuli. Nejstarší slovenskou stranu zasedající do té doby pravidelně v Národní radě rozbil boj o moc spolu s personálními animozitami předsedkyně Malíkové a J. Sloty. Až volební šok přinutil oba k dohodě o sjednocení SNS a PSNS.

První krůčky k sjednocení datujeme do dubna 2003, kdy mělo být odhlasováno sloučení stran. Sjezd skončil hádkou a spor se přesunul k soudu (Kopeček 2007: 434). Strany již před sjezdem spolupracovaly na nekonfliktních, tedy politických, záležitostech. Vinu za rozkol SNS totiž nesl zmíněný boj o moc ve vedení. Druhé dějství sjednocení probíhalo v květnu na sněmu v Žilině, domovském městě předsedy PSNS. Většina delegátů z obou stran hlasovala pro sjednocení v jednu Slovenskou národní stranu. Předsedou sněm zvolil Jána Slotu, místopředsedy Annu Malíkovou, Rudolfa Púčika, Jaroslava Pašku, Dušana Švantnera a Valentína Švidroně. Vedení obsahovalo paritně zastoupené reprezentanty obou stran. S tímto faktem se nehodlala smířit odštěpená skupina v čele s Petrem Súlovským, který se pokládal za předsedu strany.⁴¹ Spor skončil u soudu. Jednotná Slovenská národní strana zahájila spolupráci s menšími programově blízkými subjekty a dala vzniknout platformě „Konfederace národních sil“. SNS ukázala svou dlouhodobou pozici dominantní nacionalistické strany, pokud pomineme HZDS obracející svou orientaci jiným směrem, schopné sjednotit pod sebou menší ultrapravicové subjekty. Konfederace však zůstala na neformální úrovni a nakonec zastala jednotný postoj pouze v otázce prezidentských voleb, kdy strany společně podpořily Ivana Gašparoviče (Zetocha; Konečný 2005: 255-256).

Spory se Súlovským zdaleka neskončily. Proběhlo několik soudů a strana se opět štěpila. Nepřehledná situace vyústila vyloučením koalice SNS, PSNS a Slovenské národní jednoty⁴² z účasti na volbách do Evropského parlamentu. Do voleb kandidovala koalice SNS a PSNS reprezentovaná Súlovským, leč neúspěšně (Kopeček 2007: 434). Zmiňme incident, kdy Súlovský obsadil centrálu SNS v Bratislavě na základě registrace své SNS na ministerstvu vnitra. Slota přišel se spikleneckou teorií, že za registrací Súlovského strany stojí komplot ministra vnitra, V. Mečiara a amerického velvyslance (Grosmanová 2004). O pár měsíců později, v dubnu roku 2004 soud definitivně rozhodl ve prospěch Malíkové (tehdy používající příjmení Belousovová). Strana těžící z popularity svých lídrů začala sbírat politické body. Roku 2005 ve volbách do orgánů samosprávných krajů dosáhly koalice se zastoupením SNS poměrně dobrého výsledku (Kopeček 2007: 434-435).

⁴¹ Byl zvolen na sněmu v Detvě roku 2003, kam po ukončení dubnového sjezdu zamířila část členů SNS. Malíková ani ostatní straníci až na výjimky ho za předsedu neuznali.

⁴² Představitelé koalice tvořili Slota, Malíková a Pánis

Stabilizovaná Slovenská národná strana vstoupila do předvolebních bojů s programem: „Jsme Slováci, Slováckům slovenskou vládu“. Už název napovídá, že prim hraje neskryvaný nacionalismus. Délka programu dosahuje téměř padesáti stran. Jedná se o nejpropracovanější program strany od 90. let. Na konci oddílu následuje shrnutí obsáhlých pasáží. Hlavní body jsou vysvětleny stručně a jasně. Nefunguje zde podobná nepřehlednost jako u předchozích programů. Ty leckdy obsahovaly nesrozumitelné vágní představy o optimálním uspořádání. Nemluvě o pochybném „filozofování“ na téma národní identity. SNS v novém programu často spadá k morálním apelům, o čemž svědčí nadbytečné používání vykřičníků a citově zabarvených slovních spojení. Juraj Marušiak upozorňuje na mobilizační funkci samotného názvu volebního programu (Marušiak 2006). Program kritizuje do té doby vládnoucí pravicovou koalici. Takřka ve všech kapitolách haní SNS kroky vlády a navrhuje vlastní řešení. Většinou nepřichází s ucelenou představou a řeší parciální problémy (Marušiak 2006).

Pro slovenský stát používá označení „Slovenský dům“ ve smyslu vlasti všech Slovácků a kritizuje jak úpadek hospodářský (rostoucí chudobu), tak mravní zapříčiněný především politiky. Explicitní kritika doléhá na obsazení Strany maďarské koalice (SMK) do vlády, která jako úzce etnický vymezená strana „nemá právo... stát v čele státu!“ (SNS 2006: 2). Zřejmě proto mezi své ambice řadí vytvoření vlády jen se slovenskými stranami. Nezapomene připomenout 135. výročí založení SNS ani svůj podíl na rozpadu Československa. Strana zdůrazňuje, že stojí na národních, křesťanských a sociálních základech. A opět se stylizuje do role jediné morální autority Slovenska (3). K záležitosti maďarské menšiny se několikrát navrácí a nevyhne se jako v předešlých programech bizarním obviněním, ve kterých odmítá „cílenou asimilaci občanů slovenské národnosti a jiných nemaďarských národností a romského etnika...“ (16). Kapitola zaměřená na lidská práva končí útokem na Maďarsko, jehož politici prý účelově přetvářejí význam lidských práv ve prospěch jihoslovenského separatismu. K problematice romského etnika dodává, že jejich národnostní práva odpovídají „úrovni standardů mezinárodního společenství“ (35-36). Při pohledu na romské osady tomu ale lze těžko uvěřit.

Zásady sociální politiky nedoznaly velké změny. V ohnisku zájmu stojí mladé rodiny – SNS opět navrhuje výhodné novomanželské půjčky. Dále prosazují zavedení různých sazeb DPH, což by mělo usnadnit život sociálně slabším

poškozeným reformami pravicové vlády (5). SNS si dává za cíl vytvořit spravedlivý sociální systém s účastí občanů, ale garantovaný státem. Opět opakují nutnost adresnosti dávek. Dále zacilují na valorizaci důchodů a oblast zdravotnictví, kde usilují o přeměnu systému na limitovanou solidaritu omezující poskytování péče například drogově závislým, což plně odpovídá morální profilaci strany (17-19). Mezi tradiční témata patří podpora zemědělství, které věnovaly pozornost i předchozí programy. SNS usiluje o zajištění potravinové bezpečnosti pro stát, finanční podporu zemědělců, jejich ochranu před levným dováženým zbožím a propagaci domácích potravin, která odkazuje na vlasteneckou linii strany. Podle zaběhnutých standardů pokračují v orientaci na regiony. Prosazují subsidiaritu a nápravu nepovedené decentralizace. Regiony by měly získat co nejrozsáhlejší pravomoci a zároveň se musí vyrovnat rozdíly mezi chudými a bohatými oblastmi (7-13).

Opakují požadavek, aby školská zařízení, především základní školy, pěstovala v dětech národní hrdost a vztah ke křesťanským kořenům. Neopomenou zmínit nutnost znalosti státního jazyka. Po národním a náboženském aspektu následuje sociální – školství zůstane bezplatné. V závěru nesmí chybět normativní meta objevující se v programu pravidelně od roku 1992, která chce navrátit důstojnost a prestiž povolání učitele (22-23). V další části směřuje téma kultury a církví. SNS vidí kulturu jako nástroj sloužící k podpoře národní identity. Neodpustí si patetický výrok o zařazení svébytné národní kultury mezi základní lidská práva. Pod hlavičkou zachování kultury jazyka nalezneme prosazování slovenštiny při školní výuce, v médiích, soudnictví i politice. Jazyk musí ovládat každý občan SR (24- 27). Školy mají povinně vyučovat náboženství. Asi nejkontroverznějším nenacionalistickým výrokem můžeme nazvat požadavek zrušení sekularizace (27). V zájmu zabránění prohloubení morálního úpadku navrhuje SNS důslednou kontrolu tištěných a audiovizuálních médií (27).

V oblasti zahraniční politiky přehodnotili svou orientaci. Navrhují rozšíření Visegradské čtyřky o další státy z regionu. Politicky se chtějí orientovat na rozvoj vztahů se sousedy a Balkánem. V rámci Evropské unie prosazují kooperaci malých národů. Na seznamu strategických partnerů vidíme Rusko, evropské, Čínu, Japonsko a Indii soužící prý jako protiváha muslimů ze střední Asie (39-41). Evropskou unii by raději viděli jako mezivládní organizaci (6).

Shrneme-li předvolební program, dojdeme k závěru, že nabízí mnoho malých řešení, ale jasná strukturální koncepce chybí. Názorová profilace strany se zcela ustálila. Zařadit SNS mezi určitou skupinu stran není snadné. Ľubomír Lupták ji označuje za „nacionalistickou stranu se silně levicovým paternalistickým ekonomickým a sociálním programem a autarkistickou zahraniční politikou“ (Lupták 2008: 59). Politolog L. Kopeček SNS považuje za „krajně pravicovou... založenou primárně na nacionalistickém základě“, kde křesťanství a konzervativní politika spadají na vedlejší kolej. Na rozdíl od západoevropské krajní pravice nepoužívají antiimigrantskou kartu. Specifický historický vývoj Slovenska ovlivnil zaměření SNS tak, že ji nelze zařadit k podobným evropským stranám (Kopeček 2007: 441).

Slovenské parlamentní volby z roku 2006 si s sebou nesou několik specifíků. Odehrávaly se dle volebního zákona platného od roku 2004, volilo nejnižší procento občanů, z politologického hlediska šlo o první volby, kde se uplatnila polarizace levice-pravice (Just 2009: 163), HZDS nevyhrála a SNS po předchozím nezdaru získala přes 11% hlasů. Začneme s prvním bodem, tedy změnou volebního zákona. Volební systém prošel několika změnami. Roku 1992 zvýšil volební klauzuli ze tří na pět procent, tzv. „Mečiarův zákon“ změnil v roce 1998 celou SR na jeden volební obvod (Krištofík 2001). Novela z roku 2004 umožňuje udělit tzv. preferenční hlasy. Pokud kandidát získá alespoň 3% preferenčních hlasů z celkového počtu odevzdaného straně nebo koalici, byl zvolen do Národní rady (Zákon č. 333/2004 § 43). K volbám přišlo jen 54, 67%⁴³ oprávněných voličů. Volební účast dosáhla nejnižšího čísla v historii. Příčinu hledají autoři buď v „pohodovosti“ dané doby nebo frustraci u voličů. (Just 2009: 164) Podle L. Luptáka šlo o únavu z osm let trvající vlády Strany demokratické koalice (SDK)/Slovenské demokratické a křesťanské unie (SDKÚ) v čele s premiérem Mikulášem Dzurindou (2008: 46). Slovenští sociologové označovali předvolební období za klidové. Z. Bútorová zdůraznila, že na rozdíl od přecházejících voleb byla situace „normální“. Tématem období před volbami v roce 1998 se stal boj proti nedemokratickým praktikám tehdejší vlády. Volby v roce 2002 zase ovlivnila příprava na vstup do mezinárodních organizací NATO a EU (Just 2009: 164). Autoři upozorňují, že volby přinesly novou dominantní štěpící linii do slovenské politiky. Linii běžnou v západní Evropě reprezentovanou osou levice-pravice. Do té doby převažoval buď nacionalismus/populismus kontra liberální

⁴³ http://app.statistics.sk/nrsr_2006/slov/obvod/results/tab1.jsp

demokracie, v éře vlády V. Mečiara autoritářství vs. demokracie (Just 2009: 161-162). Stran Směr-SD Roberta Fica, která pohltila menší levicové subjekty, volby vyhrála. Hlavní předmět předvolební kampaně spočíval v kritice ekonomických reforem pravicové vlády. Do Národní rady vstoupilo pět subjektů, které již zde někdy zasedaly (Lupták 2008: 46).

Slovenská národní strana dosáhla na 11,73% hlasů⁴⁴, což lze považovat za významný úspěch. Strana dokázala zpátky získat ztracený elektorát a spolu se Směrem přebrala voliče Lidové straně-Hnutí za demokratické Slovensko (ĽS-HZDS), která nedokázala úderně kritizovat reformy SDKÚ. R. Fico zvládl sestavit vládu do 14 dnů po volbách. Koalice zahrnovala nacionalistickou SNS a ĽS-HZDS (Just 2009: 162-164). Popularita Slovenské národní strany však od těchto voleb rapidně poklesla. V roce 2010 se sotva přehoupla přes 5% klauzuli (dosáhla 5,7%)⁴⁵ a v letošních předčasných volbách vykázala výsledek jen 4,55%⁴⁶, podruhé v historii skončila mimo parlament.

6 APLIKACE VE VÝUCE

Výuka proběhla v pondělí 4. března 2013 na povinně volitelném semináři ze základů společenských věd, který určený pro studenty třetích ročníků a slouží především jako příprava k maturitě. Seminář trvá dvě vyučovací hodiny - devadesát minut bez přestávky. A to během třetí a čtvrté vyučovací hodiny (9:50 až 11:20). Semináře se zúčastnilo 17 studentů ze tříd 3. C, 3. D a 7. A. Jednalo o studenty gymnázia.

6.1 Příprava na hodinu

Mezi použité pomůcky patřila tabule, projektor s počítačem a mnou vytvořená PowerPointová prezentace, která obsahovala nejdůležitější teoretické body a obrazový materiál k přiblížení života ve slumech. K lokalizaci slumu Kibera jsem použila program Google Earth.

⁴⁴ http://app.statistics.sk/nrsr_2006/slov/obvod/results/graf1.jsp

⁴⁵ http://app.statistics.sk/nrsr_2010/graf/graf1sr.jsp?lang=sk

⁴⁶ <http://app.statistics.sk/nrsr2012/graf/graf1sr.jsp?lang=sk>

Téma semináře: Chudoba - definice, typy a aplikace. Slum jako manifestace urbánní chudoby.

Oblast z RVP pro gymnázia: průřezová témata

Průřezové téma: Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech

Tematický okruh: Globální problémy, jejich příčiny a důsledky, část - chudoba a bohatství: rozdílné aspekty a kritéria hodnocení

Obečné cíle tématu:

- objasnění pojmu chudoba a slum (kognitivní cíl)
- rozlišení různých typů chudoby (kognitivní)
- zaujmutí postoje k problematice chudoby a slumů a lidem takto postiženým (afektivní cíl)

Konkrétní cíle semináře: student

definuje a vysvětlí svými slovy pojem „chudoba“

rozliší různé přístupy k chudobě a způsoby jejího měření

popíše výhody a nevýhody jednotlivých způsobů měření chudoby

popíše problematiku urbanizace v zemích třetího světa

vyjmenuje a popíše aspekty urbánní chudoby

definuje pojem „slum“

lokalizuje státy s významným výskytem slumů

porovná životní podmínky typické pro slum s podmínkami v ČR/rozvinutém světě

navrhne možná řešení problematiky slumů a urbánní chudoby

Konkrétní přínos tématu k rozvoji osobnosti žáka (RVP pro gymnázia 2007: 70–71):

- přínos k rozvoji osobnosti žáka v oblasti postojů a hodnot

- pomoci přijímat zodpovědnost za sebe a za svět, ve kterém žije
- přispívat k řešení problémů na mezinárodní úrovni
- respektovat odlišné názory a pohledy jiných lidí na svět
- být solidární s lidmi žijícími v obtížných podmínkách
- vnímat dopady a důsledky globalizačních a rozvojových procesů
- v oblasti vědomostí, dovedností a schopností
 - myslet systémově a hledat souvislosti mezi jevy a procesy
 - spolupracovat aktivně a efektivně s jinými lidmi, vcítit se při poznávání a posuzování jejich názorů do situace a prostředí, ze kterého vycházejí jejich přístupy
 - vytvořit si na základě osvojených informací vlastní názor, umět ho vyjádřit a obhajovat ho argumentací
 - umět přijmout názor ostatních a korigovat své původní pohledy na danou problematiku

Klíčové kompetence, ke kterým by měla výuka přispět (dle RVP pro gymnázia 2007: 9–10):

- kompetence k učení - žák:
 - kriticky přistupuje ke zdrojům informací: seznámení se zdroji na téma chudoba
 - informace tvořivě využívá: využije mnou poskytnuté informace v diskuzi
- kompetence k řešení problémů
 - vytváří hypotézy, navrhuje postupné kroky, zvažuje využití různých postupů při řešení problému nebo ověřování hypotézy: podává návrhy na řešení chudoby a zhodnotí jejich možná slabá místa
 - využívá analytické a kritické myšlení: během debat

- kriticky interpretuje získané poznatky a zjištění a ověřuje je, pro své tvrzení nachází argumenty: debata
- je otevřený k využití různých postupů při řešení problémů, nahlíží problém z různých stran: vícerozměrné pojetí chudoby
- zvažuje možné klady a zápory jednotlivých variant řešení, včetně posouzení jejich rizik a důsledků: debata na téma odstranění chudoby
- kompetence komunikativní
 - ohledem na situaci a účastníky komunikace efektivně využívá dostupné prostředky komunikace
 - používá s porozuměním odborný jazyk: z oblasti teorie chudoby
 - vyjadřuje se v mluvených projevech jasně, srozumitelně a přiměřeně tomu, komu, co a jak chce sdělit, s jakým záměrem
 - prezentuje vhodným způsobem svou práci i sám sebe před známým i neznámým publikem: debata
 - rozumí sdělením různého typu v různých komunikačních situacích, správně interpretuje přijímaná sdělení a věcně argumentuje
- kompetence sociální a personální
 - rozhoduje se na základě vlastního úsudku, odolává společenským i mediálním tlakům: v oblasti posuzování chudoby a jejích projevů
- kompetence občanská
 - o chodu společnosti a civilizace uvažuje z hlediska udržitelnosti života
 - respektuje různorodost hodnot, názorů, postojů a schopností ostatních lidí
 - posuzuje události a vývoj veřejného života, zaujímá a obhajuje informovaná stanoviska a jedná k obecnému prospěchu podle nejlepšího svědomí.

Použité metody a formy výuky (klasifikace podle Maňáka, cit. dle Skalková 1999: 169):

- organizační formy výuky:

- frontální a frontálně-individuální

- vyučovací metody:

- slovní: monologické - výklad, dialogické - diskuze

-názorně-demonstrační: statická projekce - prezentace v PowerPointu, obrázky ze slumů, mapy

Motivace:

- podpora vnitřní motivace - sociální motivace (diskuze), poznávací (pojetí chudoby), propojení s reálným životem (chudoba v ČR, jak se žije ve slumu)
- vnější motivace - odměny (projevení souhlasu, verbální ocenění příspěvků do diskuze)

Způsoby a kritéria hodnocení v hodině:

Formy a prostředky:

- zpětná vazba - v rámci diskuze
- slovní hodnocení průběžné

Kritéria hodnocení:

- splnění cílů
- komunikativní a prezentační dovednosti

6.2 Popis odučených hodin

Během prakticky celé praxe jsem se potýkala s problémem, že studenti se nechtěli či nedokázali zapojit do diskuze. Ve třídách čtyřletého cyklu byla situace výrazně horší než v rámci osmiletého běhu. Vzorová výuka proběhla až na konci mé praxe, tedy po třech týdnech. Ony tři týdny jsem byla v kontaktu se 7. A a 3. D, tedy

s třídami, které tvořily většinu osazenstva ve zmíněném semináři, v rámci hodin zeměpisu, a to dvakrát týdně. Má výuka probíhala v těchto třídách i v rámci ZSV, ale již ne tak často. Nicméně ani na konci praxe se mi nepodařilo vyřešit problém se zapojením studentů do diskuze. Vyučující mi sdělili, že mají v tomto ohledu podobný problém a nedaří se jim ho adekvátně řešit. Zapojení byť tří studentů do diskuze (třídy na gymnáziu dosahují počtu asi třiceti žáků!) bylo vyučujícím kvitováno jako úspěch. Výjimku tvořila třída 7. A, která projevovala v diskuzích výraznou aktivitu a jejich příspěvky lze popsat jako věcné a přínosné.

Než začal seminář, bylo nutné zapojit počítač a projektor, což zabralo několik minut. Vzhledem ke konání dozoru na chodbě, nebylo možné dorazit do třídy dříve. Během připojování zapsal vyučující absence. Samotný seminář jsem začala oznámením tématu semináře a cílů, ke kterým bychom měli dojít. Hodina začala aktivizací studentů za pomoci diskuze na téma: co si představíte pod pojmem chudoba. Studenti ji většinou popisovali jako nedostatek materiálních prostředků a financí. Příspěvky studentů byly psány na tabuli ve formě myšlenkové mapy. Poté proběhlo promítnutí prvního slidu, který zobrazoval slumy v různých zemích (Brazílie, Egypt, Indie; viz přílohy 1-5). Obrázky měly za úkol zaujmout pozornost studentů a podpořit vnitřní motivaci, konkrétně poznávací.

První slide sloužil k teoretickému vymezení konceptu „chudoby“. Nejdříve jsem studenty seznámila s faktem, že neexistuje jedna závazná definice, ale musí vždy sledovat kontext, v jakém je slovo „chudoba“ použito. Pro důraznější ilustraci jsem chudobu postavila proti nerovnosti. Aby studenti pochopili, že koncept chudoby odráží především pohled společnosti a její zhodnocení, co je přijatelné (nerovnost) a co ne (chudoba). Označení chudoba není čistě popisné. Další část zobrazovala pohled na příčiny chudoby. Pomocí výkladu jsem vysvětlila rozdíl mezi cyklickými a strukturálními příčinami. Načež byla zapředena krátká debata na téma, zda je za vznik chudoby zodpovědný jedinec nebo nastavení společnosti. S ohledem na Českou republiku se studenti přikláněli k osobní zodpovědnosti jedince. Další slide měl za úkol nahodit jejich přesvědčení a ukázat, že na určité skupiny obyvatel dopadá chudoba více než na jiné.

Mezi nejohroženější segmenty společnosti jsem dle Mareše zařadila osoby s handicapem, starší osoby, děti, ženy a etnické menšiny (1999: 49-65). Diskuze zacílila především na ženy a menšiny. Studenti upozorňovali na omezená práva žen

v některých zemích, týkajících se možnosti vzdělání a zaměstnání. K rozproutění diskuze jsem efektivně využila otázku rodinné politiky v České republice a diskriminace žen s dětmi ve sféře zaměstnání. Zvláště dívky projevíly o debatu velký zájem. Diskutující dokázali kriticky pohlédnout na mezery rodinné politiky u nás a jedna studentka nabídla porovnání s politikou německou. Delší čas zabrala debata na téma chudoby etnických menšin. Od obecného pojetí diskriminace se studenti přesunuli ke konkrétnímu příkladu Romů v ČR. Lze považovat za zajímavé, že všichni diskutující zastávali na romskou menšinu výrazně negativní názor. Převažoval názor, že pokud Romové žijí v chudobě, mohou si za to sami. Příčina případné chudoby vyplývá z jejich „neochoty pracovat“, závislosti na sociálních dávkách apod. Osobně jsem se snažila vyvrátit jim názory typu, že „pro ně je přirozené kočovat“ a další biologicky deterministické předsudky. Jako moderátor diskuze jsem se snažila ony předsudky narušit teorií sociálního determinismu. Bylo zmíněno, že nevyhovující domácí podmínky mohou limitovat například školní úspěch a predeterminovat budoucnost na trhu práce. Na upozornění, že pokud rodiče sami nemají vzdělání, nemohou pak dětem s učením pomoci nebo nezískali určité pracovní návyky, a tedy je nemohou dětem předat, reagovali studenti se souhlasem.

Následoval výklad zaměřený na klasifikace chudoby. První jsem zmínila koncept primární a sekundární chudoby S. Rowntreeho. Nejedná se o obtížné rozlišení. Primární chudoba zahrnuje příjem nedostatečný k zajištění fyzického přežití, sekundární znamená, že příjem je dostatečný, ale peníze nejsou využity šetrně, což dostává takto postižené jedince v konečném stavu na úroveň těch primárně chudých. Za příklad nešetrného využití financí lze považovat utrácení za alkohol, návykové látky, hrací automaty.

Dalším představený koncept reflektoval rozlišení mezi absolutní a relativní chudobou. Absolutní chudoba znamená neuspokojení základních potřeb a fakticky ohrožuje člověka na životě. Studenti správně přiřadili absolutní koncept k rozvojovým zemím. Relativní chudoba odpovídá stavu nedosažení komodit, které jsou v dané společnosti považovány za standardní. Využívá se pro bohaté země a odkazuje na nerovnost v oblasti příjmů. Kvůli ověření pochopení relativního modelu, měli studenti vyjmenovat komodity, jejichž absence by mohla pro občana ČR, nejlépe jejich vrstevníka, znamenat naplnění relativního konceptu. Často jmenovali elektronické přístroje (mobily, počítače) a značkové oblečení.

Rozlišení mezi subjektivním a objektivním pojetím chudoby částečně souvisí s předchozím tématem. Subjektivní chudoba odkazuje na „pocit“. Zda se považují za chudého, závisí na mém vlastním pojetí bohatství a na individuálním porovnání svého příjmu/stavu s ostatními lidmi. Z pocitu chudoby často vyplyne osobní frustrace. Subjektivní pojetí chudoby odráží spíše psychický stav a naložení. Hmatatelnější a „vědecktější“ přístup poskytují objektivní míry. Tyto míry určí činitel zvenku, který splňuje kritéria objektivnosti. Problém spočívá ve faktu, že každý člověk je součástí společnosti, která na něj působí a on nevědomě přejímá její vzory myšlení a chápání. Nicméně objektivní modely umožňují stanovení srozumitelných závazných kritérií a vytváření „hodnotově neutrálních“ statistik. Během semináře se potvrdilo, že jsou bližší i převažujícímu pozitivistickému způsobu smýšlení studentů.

K objektivním modelům lze zařadit i následně představené hranice chudoby. Jako první přišlo na řadu seznámení s celosvětovou hranicí extrémní chudoby – sumou menší než 1,25 amerického dolaru na den a osobu. Většina účastníků semináře viděla, soudě dle šokovaných reakcí, zmíněnou sumu poprvé. Zároveň neměli problém přepočítat částku na české koruny. Popsaná situace splnila plán zacílit na citovou stránku studentů a přispět k ovlivnění postojů a preferencí. A snad i ovlivnit jejich představy o rozvojovém světě. Na mou otázku ohledně možné kritiky pojetí extrémní chudoby reagoval rychle a správně, když uvedli, že za 1,25 dolaru by v zemích na Západě těžko někdo přežil. Další plodnou diskuzi zapředla hranice chudoby v ČR. Pro jednotlivce v hodnotě 9 420 korun, pro rodinu s dvěma dětmi nad 13 let 23 550 Kč (ČT 2012). Hranici pro rodinu jsem uvedla záměrně, protože studenti vzhledem ke svému věku, mohou údaj aplikovat na svou rodinnou situaci. Reakce vykazovala analogické rysy jako předtím. Studenti téměř nedokázali uvěřit, že z uvedených částek lze vyžít, což je nutilo vzít v potaz předpokládané náklady na život sestavené na základě svého úsudku a porovnat. Pro porovnání v rámci EU jsem jim poskytla údaj pro Německo, kde hranice chudoby na osobu odpovídá 848 eurům, tedy přes dvacet tisíc korun (Gola 2012).

Z řady komplexních přístupů nedorážejících jen výši příjmu, jsem vybrala Index lidského rozvoje vzniklý na půdě Rozvojového programu OSN v devadesátých letech. Na slidu jsem promítla mapu s výsledky měření a pořadím České republiky, která obsadila 27. místo ze 187 zemí (UNDP 2011: 127–130). Index lidského rozvoje měl ukázat, že existují i jiná pojetí rozvoje a chudoby než jen čistě ekonomická. HDI

jednotlivých států sestává ze střední délky života, indexu vzdělání složeného z průměru let strávených vzděláváním u osob, které dosáhli 25 let a očekávané délky vzdělání při vstupu do vzdělávacího systému a konečně z hrubého národního příjmu (GNI) na hlavu. Abstraktnější pojetí indexu studenty tolik nenadchlo jako hranice chudoby. Pro udržení pozornosti jsem k údajům přiložila střední délku života v ČR – ženy 80,7 a muži 74,7.⁴⁷ Studenty jsem aktivizovala otázkou na návrhy důchodové reformy a věku odchodu do důchodu u nás.

Vzhledem k faktu, že se začal docházet čas, jsem jen stručně nastínila koncepci základních potřeb Amartyi Sena, která svým pojetím navazovala na přístup HDI. K zakončení teoretických pohledů na chudobu a aktivizaci studentů jsem využila z Townsendova indexu deprivace z roku 1979 určený pro obyvatele Spojeného království. Před pročitáním otázek bylo nutné upozornit, že dotazník pochází z konce sedmdesátých let a obsahuje lokální specifika Velké Británie. Musela jsem vysvětlit pojem „Sunday joint“ – typické britské jídlo složené z masa, brambor a zeleniny. Cílem bylo ukázat relativní pojetí chudoby a zdůraznit roli sociálních faktorů v pojmu deprivace. Tato vsuvka plně splnila účel aktivizace a znovu zaujetí pozornosti studentů.

Na představení pojmu urbánní chudoby a slumů zbývalo jen necelých třicet minut do konce semináře. Po osvětlení pojmu urbanizace a popsání urbánní chudoby jako komplexního fenoménu, který je typický pro země třetího světa, přišlo na řadu popsání faktorů urbánní chudoby a života ve slumech. Projevy urbánní chudoby jsem rozdělila do kategorií: bydlení, voda a brown agenda, vzdělání a služby, kriminalita. Vybrané prvky byly demonstrovány pomocí obrazového materiálu na prvním slidu a části týkající se slumu Kibera v Nairobi. Obrázky na prvním slidu, jednotlivě zobrazeny v přílohách 1–5, demonstrovaly za prvé velký rozsah slumů (obr. 2 a 4). Za druhé blízkost formální a moderní městské zástavby (obr. 1 a 2). Obrazový materiál sloužil jako ukázka hmatatelných hranic mezi bohatstvím a chudobou ve městech. Za třetí vysoká hustota osídlení (obr. 3 a 4). Za čtvrté chabá úroveň konstrukce obydlí a jejich umístění na ne zrovna bezpečných místech (obr. 5). K demonstraci všudypřítomných odpadků a absenci kanalizace jsem využila obrázky z Kibery zobrazené na posledním slidu. Studenty nejvíce zaujal fenomén „létajícího záchodu“. Cílem tohoto segmentu bylo ovlivnit citovou stránku jedinců.

⁴⁷ http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/nadeje_dozeni_a_prumerny_vek (1. 3. 2013)

Zároveň jim popis a obrázky měly přiblížit život ve slumu a donutit je popřemýšlet o tom, jak se liší životní standard u nás a v chudších zemích.

Na konec semináře jsem se rozhodla zařadit model kultury chudoby Oscara Lewise. Kultura chudoby popisuje aspekty dle Lewise typické pro osoby žijící v chudobě, i když chudoba ještě neznamena vytvoření specifické kultury odlišné od kultury většinové společnosti daného státu. Vypsala jsem studentům na slide několik charakteristik kultury chudoby: ekonomika obrácení dovnitř komunity, specifika v zakládání rodin a dětství, neveselé vyhlídky do budoucna, orientace na přítomnost, negativní vztah k institucím státu a problém se začleněním do běžné společnosti. Při popisování kritérií jsem do diskuze nadhodila téma Romů žijících v sociálně vyloučených lokalitách. Studenti dospěli k závěru, že vyjmenovaná kritéria kultury chudoby lze uplatnit i na ně. Přičemž viděli dané charakteristiky jako negativní. Například brzké zakládání rodin, více dětí, otázka začlenění do společnosti a na trh práce, školní neprospěch. Romy popisovali jako nepřizpůsobivé osoby s jediným životním cílem – přijímat sociální dávky, jejichž přidělování by mělo být omezeno. Vinu za svůj horší ekonomický status nesou sami. Jako moderátor diskuze jsem se snažila nahodit jejich jistotu například odkazem na politiku za minulého režimu, který Romům cíleně zajišťoval méně kvalifikačně náročné práce a vzdělání. S transformací trhu práce a ekonomiky po revoluci v roce 1989 přišla i marginalizace pracovníků s nižším vzděláním. Část studentů přidávala příspěvky o osobních negativních zkušenostech, které s Romy získala. Celkově jsem našla velmi omezenou snahu studentů vidět problematiku v hlubším kontextu.

6.3 Konečné zhodnocení

Moje původní plány a představy o výuce vycházely z naprosto odlišných předpokladů. Svůj podíl na tom má i fakt, že do pozice učitele jsem se dostala až v rámci souvislé praxe. Můj původní záměr předpokládal, že seminář odučím zhruba v půli praxe, až se studenty blíže seznámím a „prolomím ledy“. Za začátku jsem chtěla své téma odučit na klasické hodině, ale při počtu zhruba třiceti žáků na třídu by mé pojetí vyznělo do prázdna. Ostatně aplikace jiné než čistě frontální výuky s menší pauzou na diskusi nebo promítání obrázků, byla při tomto počtu vysoce obtížná. Už kvůli udržení jejich pozornosti nebo vztažení do diskuze. Seminář s menším počtem žáků zajišťoval snazší komunikaci a navázání bližšího kontaktu

mezi studenty a učitelem. Zezačátku moje příprava na hodinu odpovídala metodologicky přípravě přednášky – monolog s PPT prezentací prokládaný menšími diskuzemi. Ihned po začátku bylo nutné tento přístup zavrhnout. Studenti gymnázia nedokáží udržet tak dlouho pozornost, případně nevnímají, o čem přednášející mluví. Praktikant navíc zezačátku působí jako kuriozita a ne jako vyučující, takže na počátku praxe bylo nutné studenty upozorňovat, aby si dělali poznámky. I vzhledem k faktu, že výuka ZSV ve třetím ročníku probíhá spíše formou četby a interpretace filozofických textů a případnou diskuzí, jsem se rozhodla pojetí hodiny změnit. Několikrát se mi potvrdilo, že pro zaujetí studentů je nutné nabídnout překvapivé až šokující informace nebo „perličky“. Za účelné pro vnitřní motivaci podněcující zvědavost a tím i udržující pozornost, lze považovat propojení faktů s praktickým životem. V tomto smyslu fungovalo využívání „příkladů ze života“. Podnítit jejich vlastní aktivitu se ukázalo jako značný problém. Zapojit je do diskuze vyžadovalo velké úsilí s nadějí na velmi limitovaný výsledek. Zmíněný stav lze připsat na vrub našemu vzdělávacímu systému, který své participanty spíše otupuje, než podněcuje k aktivitě. Na studenty klade vysoké nároky v oblasti znalostí faktů, ale už je neučí, jak teoretické vědomosti využít v praxi. Přebytek paměťového učení, způsobuje i krátkou životnost nabytých znalostí.

Vycházejí z nastíněného předpokladu, jsem se rozhodla omezit ve svém semináři množství faktografických údajů a přiřadit jim spíše podpůrnou roli. Větší prostor měly dostat diskuze a otázky podněcující samostatné a kritické myšlení studentů. Viz kritika konceptu celosvětové hranice extrémní chudoby. Metoda „šoku“ se nejvíce uplatnila u hranic chudoby. Suma 1,25 dolaru na den zaujala všechny bez rozdílu. Podle reakcí se s touto sumou setkali poprvé, což nevypovídá lichotivě o obsahu vzdělávání a svědčí o určité izolovanosti českých studentů vůči rozvojovému světu. Myslím, že až po zjištění hranice extrémní chudoby si plně uvědomili rozměr a realitu chudoby v současném světě. Hranice chudoby v České republice vyvolala podobné reakce. Údiv kombinovaný s otázkami, jak se z dané sumy dá vyžít. Značná část studentů patřila dle mého pozorování ke střední třídě, případně vyšší střední třídě, čemuž odpovídala i vybavenost moderními elektronickými přístroji. Složení tříd potvrzovalo teorii vzdělanostní reprodukce, nastíněnou na příklad v díle T. Katrňáka – Odsouzení k manuální práci (2004). Domnívám se, že relativně pohodlný život,

kteřý studenti žijí, a absence bližší zkušenosti omezuje jejich rozhled v oblasti chudoby.

Několikrát během praxe mě zarazilo, že studenti mají relativně chabé pojetí o světě kolem sebe, i v porovnání s mou generací, že žijí uzavřeni ve svém velmi okleštěném světě. Mají sice téměř neomezený přístup k informacím díky internetu, na škole funguje wi-fi síť, ale nedokáží si z něj vzít podstatné informace. Aktivnější a nadanější studenti většinou věnují pravidelnou pozornost pouze českým zpravodajským serverům a už nehledají hlubší souvislosti. Zároveň nekriticky přejímají mediální diskurs. V debatě v rámci semináře i na jedné hodině základů společenských věd mě překvapil velmi negativní postoj k „nepřizpůsobivé“ romské menšině. Svou roli zřejmě sehrály nedávné události na Šluknovsku, které byly hojně probírané v médiích. Výrazně negativní a povrchní mediální interpretace měla tendenci vyvolat v české společnosti morální paniku. Podle mého názoru studenti hroživé interpretace akceptovali a vytvořili si z nich svůj pohled na realitu, aniž by hledali kritické ohlasy.

Podobné tendence jsem zaznamenala u otázky imigrace na jiné hodině, kde byli ale hojně zastoupeni účastníci semináře, takže se jednalo o jakési pokračování debaty ze semináře. Imigrace byla viděna jako riziková. Za největší hrozbu studenti považovali možnost, že by imigranti početně převážili nad českou populací, což kupříkladu já za problém nepovažuji. Velmi negativně pojímali potenciální muslimské přistěhovalce. Většina z nich se s muslimem nikdy blíže nesetkala. Za vzor optimálního chtěného imigranta kladli Vietnamce, protože se „dokáží velmi dobře adaptovat“. Nejvíce mě zarazilo, když jsem jim položila oblíbenou anketní otázku – koho byste chtěli mít za souseda (ve smyslu národnosti). Většina se přiklonila k názoru, že Němce.⁴⁸ Mnohem zajímavější odpověď přišla na dotaz, koho by za souseda nechtěli. Všichni se shodli na Romovi. Odpověď mě dosti překvapila, protože jsem očekávala, že budou jmenovat příslušníka cizího státu a nikoliv etnickou menšinu žijící v Čechách po staletí. Když jsem nahlas pronesla svou úvahu, že jejich odpověď znamená, že neberou Romy jako členy české společnosti, přitakali.

Na druhou stranu musím říci, že většina z nich byla ochotná naslouchat mé kritické interpretaci jejich názorů a pohlédnout na problém z jiného úhlu než dosud.

⁴⁸ Poznámka: Odpověď zřejmě ovlivnil fakt, že gymnázium leží v pohraničí.

Studenty lze považovat za otevřené odlišným názorům a svolné ke kritickému zhodnocení svých pohledů na různou problematiku. Kritický reflexe jim ale musí být nabídnuta zvenčí. Sami a z vlastní iniciativy nejsou příliš schopni vyhledávat odlišné názory nebo kritické interpretace mediálního diskursu. Prezentační a diskusní dovednosti zkoumaných studentů hodnotím kladně. Komunikovali většinou spisovně a srozumitelně. Dodržovali zásady slušné diskuze, naslouchali a neskákali si do řeči. V argumentaci používali spíše vlastní názor vytvořený intuitivně než postavený na faktech. Samozřejmě musím zopakovat problém značné části studentů se do debat vůbec zapojit. Konkrétní problémy, které nastaly v realizaci hodiny lze shrnout do kategorií času a přílišného počtu faktů. Kvůli nedostatku času na otázku urbánní chudoby a slumů, bylo nutné téma výrazně okleštit. Přebytek odcizených teoretických konceptů chudoby studenty nedokázal zaujmout. Pro příště bych redukovala množství teorií a zaměřila se na obecnější pojetí chudoby (jako na prvních slidech), teorii bych vybrala jednu či dvě a snažila se je podrobněji aplikovat na příkladech. Větší prostor bych věnovala popisu života ve slumu, aby studenti získali možnost lépe si teorii propojit s praktickým životem městských chudých.

Celkově hodnotím odučený seminář kladně. Podařilo se mi rozprout debaty a zapojit do nich většinu studentů. Dokázala jsem vyřešit časový přes. Podle reakcí studentů během debat i výkladu se mi podařilo přimět je k zamyšlení a kritické reflexi svých názorů. Téma je vcelku zaujalo. Citovou stránku studentů se mi podařilo zasáhnout při představování hranice chudoby v ČR a definici extrémní chudoby. Podobný efekt vykazoval promítání obrázků ze slumů, zvláště fotky z Kibery s dětmi mezi odpadky zapůsobily. Věřím, že studenti si ze semináře odnesli ponětí o rozsahu chudoby ve světě. Také doufám, že byli schopni uvědomit si rozdíly mezi stylem života na v rozvinutých zemích a státech postižených vysokou mírou chudoby, a začnou si více vážit moderních vymožeností, které mají k dispozici a považují za samozřejmé.

7 SEZNAM LITERATURY

Literatura a prameny:

BEALL, Jo – FOX, Sean: 2009. *Cities and Development*. Routledge: Londýn a New York.

DAVIS, Mike: 2007. *Planet of Slums*. Verso: Londýn.

EAC: 2011. *4th EAC Development Strategy (2011/12 - 2015/16). Deepening and Accelerating Integration*. EAC: Arusha. Dostupné na: http://news.eac.int/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=294&Itemid=73 (20. 4. 2013)

GOLA, Petr: 2012. Chudoba v Česku a Německu. *E15*. Publikováno 21. 9. 2012. Dostupné na: <http://finexpert.e15.cz/chudoba-v-cesku-a-nemecku> (2. 2. 2013)

KATRŇÁK, Tomáš: 2004. *Odsouzení k manuální práci. Vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině*. Sociologické nakladatelství: Praha.

LEWIS, Oscar: sine dato. *Kultura chudoby*. Přeložili Marek Jakoubek a Lenka Budilová.⁴⁹ Dostupné na: www.ksa.zcu.cz/studium/podklady/tk/kf.rtf (1. 3. 2013)

MAREŠ, Petr: 1999. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Sociologické nakladatelství: Praha.

MAREŠ, Petr: 2002. Subjektivní míry chudoby. In SIROVÁTKA, Tomáš – MAREŠ, Petr – VEČERNÍK, Jiří – ZELENÝ, Martin: *Monitorování chudoby v České republice*, pp. 31–63 VÚPSV: Praha.

MAREŠ, Petr – RABUŠIC, Ladislav: 1996. K měření subjektivní chudoby v české společnosti. In *Sociologický časopis*, Vol. 32, No. 3, pp. 297–315.

PIETERSE, Edgar: 2008. *City Futures. Confronting the Crisis of Urban Development*. Zed Books: Londýn a New York.

RÁMCOVÝ VZDĚLÁVACÍ PROGRAM PRO GYMNÁZIA. 2007. VÚP: Praha.

RAWLS, John: 2009. *Právo národů*. Filosofia: Praha.

ROWNTREE, Seebohm: 1908. *Poverty. A Study of Town Life*. Macmillan and Co.: Londýn.

SEN, Amartya Kumar: 1999. *Development as Freedom*. Knopf: New York.

SKALKOVÁ, Jarmila: 1999: *Obecná didaktika*. ISV: Praha.

ŠINDLER, Petr: 1999. *Urbanizační procesy v rozvojových zemích*. Ostravská univerzita: Ostrava.

TOWNSEND, Peter: 1962. The Meaning of Poverty. In *The British Journal of Sociology*, Vol. 13, No. 3, pp. 210–227.

UNDP: 2011. *Human Development Report 2011*. Palgrave Macmillan: New York. Dostupné na: http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2011_EN_Complete.pdf (20. 4. 2013)

⁴⁹ Překlad originálního textu - LEWIS, Oscar: 1966. The Culture of Poverty. In *Scientific American*, Vol. 215, No. 4, pp. 19-25.

THE WORLD BANK: 2012. *World Development Indicators 2012*. WB: Washington. Dostupné na: <http://data.worldbank.org/sites/default/files/wdi-2012-ebook.pdf> (20. 4. 2013)

Internetové zdroje:

ČESKÁ TELEVIZE: 2012. *Milion Čechů balancuje na hranici chudoby*. Publikováno 10. 10. 2012. Dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/ekonomika/199162-milion-cechu-balancuje-na-hranici-chudoby/> (2. 2. 2013)

<http://data.worldbank.org/> – databáze Světové banky

<http://databank.worldbank.org/> – databanka Světové banky

<http://esa.un.org/unup/> – databáze OSN World Urbanization Prospects

<http://www.czso.cz/> – Český statistický úřad

<http://www.eac.int> – oficiální stránky Východoafrického společenství

Zdroje k seminárním pracím

Gibraltar:

Brotóns, A. R.: 2004. Regreso a Gibraltar: Acuerdos y Desacuerdos Hispano-Británicos. In: *Revista Jurídica de la Universidad Autónoma de Madrid*, Issue 10, pp. 133-181.

Constantine, S.: 2006. Monarchy and constructing identity in 'British' Gibraltar, c.1800 to the present. In: *Journal of Imperial & Commonwealth History*, Vol. 34 Issue 1, pp. 23-44.

Gold, P.: 2001. Is Gibraltar a Nation? In: *International Journal of Iberian Studies*, Vol. 14, Issue 2, pp. 68-79.

Gold, P.: 2005. *Gibraltar. British or Spanish?* Routledge: New York.

Hernández, Á. A.: 2008. Discursive strategies in the construction of national identity: A critical discourse analysis of the Gibraltar issue in the printed media. In: *National Identities*, Vol. 10 Issue 2, pp. 225-235.

Jordine, M. R.: 2007. *The Dispute Over Gibraltar*. Chelsea House. An imprint of Infobase Publishing: New York.

Lambert, D.: 2005. 'As solid as the Rock'? Place, belonging and the local appropriation of imperial discourse in Gibraltar. In: *Transactions of the Institute of British Geographers*, Vol. 30 Issue 2, pp. 206-220.

Levey, D.: 2008. *Language Change and Variation in Gibraltar*. John Benjamins Publishing Company Amsterdam / Philadelphia.

Skinner, J.: 2002. British Constructions with Constitutions: the Formal and Informal Nature of 'Island' Relations on Montserrat and Gibraltar. In: *Social Identities*, Vol. 8 Issue 2, pp. 301-320.

Smith, A. D.: 1991. *National Identity*. Penguin Books: London.

Ústava Gibraltaru. Dostupná na: <http://www.gibraltar.gov.gi/images/stories/PDF/constitution/NewGibraltarConstitution.pdf>

<http://www.gibraltar.gi> – oficiální internetové stránky Gibraltaru

<http://www.gibraltar.gov.gi> – oficiální stránky gibraltarské vlády

<https://www.cia.gov> – databáze CIA World Fact Book

Německo a Rakousko

Austria Country Report. 2007. Undocumented Worker Transitions. EU Sixth Framework Programme Work Package 2. July 2007. Dostupné na: http://www.undocumentedmigrants.eu/londonmet/library/x81059_3.pdf (14. 11. 2012)

Barša, Pavel: 2003. *Politická teorie multikulturalismu*. CDK: Brno.

Barša, Pavel - Baršová, Andrea: 2005. *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. Masarykova univerzita: Brno.

Břicháček, Tomáš: 2009. Nová pětiletka EU pro oblast vnitra a justice. In *Revue Politika*, publikováno 23. 12. 2009. Dostupné na: <http://www.revuepolitika.cz/clanky/1226/nova-petiletka-eu-pro-oblast-vnitra-a-justice> (15. 11. 2012)

Dimitrov, Michal: 2010. *Multikulturalismus naprosto selhal, prohlásila Merkelová*. Server Hospodářských novin, 18. 10. 2010. Dostupné na: <http://zpravy.ihned.cz/svet/c1-47229300-merkelova-integrace-cizincu> (13. 11. 2012)

Gächter, August: 2008. *Migrationspolitik in Österreich seit 1945*. In *Arbeitspapiere Migration und soziale Mobilität*. Nr. 12.

Horáková, Milada: 2000. *Migrační politika České republiky, Rakouska a Evropské unie. Charakteristika mechanismů a postupů*. In *Důsledky vstupu ČR do EU na vztahy s Rakouskem se zaměřením na zaměstnanost, trh práce a migraci*. Analytická část. Svazek 6. Dostupné na: <http://praha.vupsv.cz/Fulltext/svaz6.pdf> (14. 11. 2012)

Jacoby, Tamar: 2011. Germany's Immigration Dilemma. In *Foreign Affairs*, Mar/Apr 2011, Vol. 90, No. 2.

Kruse, Imke - Orren Henry Edward - Angenendt, Steffen: 2003. The Failure of Immigration Reform in Germany. In: *German Politics*, Vol.12, No.3 (December 2003), pp. 129-145.

Luedtke, Adam: 2009. Uncovering European Union Immigration Legislation: Policy Dynamics and Outcomes. In *International Migration*: 2011. Vol. 49, No. 2.

Schmid-Drüner, Marion: 2006. Germany's New Immigration Law: A Paradigm Shift? In *European Journal of Migration and Law*, Vol. 8, No. 2, pp. 191–214.

Zaslove, Andrej: 2004. Closing the Door? The ideology and impact of radical right populism on immigration policy in Austria and Italy. In *Journal of Political Ideologies*, Vol. 9, No. 1, pp. 99-118.

Bundesgesetz über die Niederlassung und den Aufenthalt in Österreich (Niederlassungs- und Aufenthaltsgesetz - NAG). Platný k 1. 1. 2006.

Gesetz über den Aufenthalt, die Erwerbstätigkeit und die Integration von Ausländern im Bundesgebiet (Aufenthaltsgesetz - AufenthG). Platný k 1. 1. 2005

Portál Ministerstva práce a sociálních věcí: <http://portal.mpsv.cz/> (15. 11. 2012)

Portál rakouské vlády o migraci: <http://www.migration.gv.at> (17. 11. 2012)

Zastoupení Evropské komise v ČR: <http://ec.europa.eu/ceskarepublika/> (15. 11. 2012)

Slovensko:

BELKO, Marián: 2003. Vývoj systému politických stran. In: KOPEČEK, Lubomír (ed.): *Od Mečiara k Dzurindovi. Slovenská politika a politický systém v prvém desetiletí samostatnosti*. MPÚ: Brno, s. 93-112.

GROSMANNOVÁ, Klára: 2004. Súlovský obsadil sídlo SNS, Slotá ho označila za gangstra. Publikováno v: *Národná obroda*, 9. ledna 2004. Dostupné na: <http://www.obroda.sk/clanok/2336/Sulovsky-obsadil-sidlo-SNS,-Slota-ho-oznacil-za-gangstra/> (2. 5. 2012)

HAUGHTON, Tim: 2002. Vladimír Mečiar and His Role in the 1994-1998 Slovak Coalition Government. In: *Europe-Asia Studies*, Vol. 54, No. 8, pp. 1319-1338.

HLOUŠEK, Vít – KOPEČEK, Lubomír: 2004. *Konfliktní demokracie. Moderní masová politika ve střední Evropě*. MPÚ: Brno.

JUST, Petr: 2009. Vládnutí Roberta Fica: koalice stabilní, opozice v rozkladu. In: *Acta Politologica*, roč. 1, č. 2, s. 160-181.

KOPEČEK, Lubomír: 2006. *Demokracie, diktatury a politické stranictví na Slovensku*. CDK: Brno.

KOPEČEK, Lubomír: 2007. *Politické strany na Slovensku 1989-2006*. CDK: Brno.

KRIŠTOFÍK, Matúš: 2001. Volebný systém do Národner rady Slovenskej republiky. In: *Středoevropské politické studie*, roč. III, č. 4, dostupné na: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=65>

LUPTÁK, Ľubomír: 2008. Slovensko: Postkomunismus a národné mýty. In: CABADA, Ladislav a kol.: *Nové demokracie střední a východní Evropy*. Oeconomica: Praha, s. 37-65.

MARUŠIAK, Juraj: 2006. *Slovenská národná strana- analýza volebného programu*. Publikováno on-line dne 12. června 2006 : <http://www.infovolby.sk/index.php?base=data/parl/2006/analyzy/1150146613.txt> (3. 5. 2012)

Zákon č. 333/2004 Z. z. o volbách do Národnej rady Slovenskej republiky (z 13. května 2004)

ZETOCHA, Karel – KONEČNÝ, Miroslav: 2005. Slovenská národní strana: Druhá šance. In: *Středoevropské politické studie*, roč. VI, č. 2-3, s. 241-262.

Slovenská národní strana - <http://www.sns.sk> (1. 5. 2012)

Statistický úřad Slovenské republiky - <http://portal.statistics.sk/> (2. 5. 2012)

Volební program pro rok 1992 - http://www.sns.sk/wp-content/uploads/2010/03/program_1992.pdf (1. 5. 2012)

Volební program pro rok 1994 - <http://www.sns.sk/wp-content/uploads/2010/03/Program-SNS-1994.pdf> (1. 5. 2012)

Volební program pro rok 1998 - <http://www.sns.sk/wp-content/uploads/2010/03/Program-SNS-1998.pdf> (2. 5. 2012)

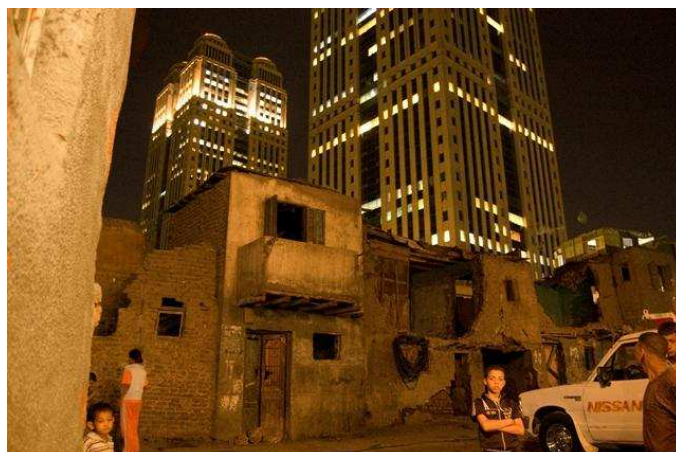
Volební program pro rok 2006 - http://www.sns.sk/wp-content/uploads/2010/03/program_sns_2006.pdf (3. 5. 2012)

8 RESUMÉ

Poverty is one of the biggest problems in our contemporary world. At the end of 19th we can find first scientific definitions of poverty made by Charles Booth and Seebohm Rowntree. Most of definitions we use today emerged in 20th and 21st century. There are many conceptions of poverty today. I have chosen a few definitions to explore. For example theory of capabilities by Amartya Sen, primary and secondary poverty by Rowntree, the culture of poverty by Oscar Lewis. In my thesis, I described some measures of poverty, such as Human Development Index, extreme poverty line, legal poverty line in the Czech Republic etc. I focused on the conception of urban poverty. Urban poverty points at special poverty in cities, especially in underdeveloped countries. Urban poverty includes a combination of many factors. These factors are for example poor construction of houses, informal settlement, poor sanitation, crime. I tried to explore urban poverty in countries of East African Community (EAC) – Kenya, Tanzania, Uganda, Rwanda and Burundi. Then, I used knowledge gained from my thesis to preparation of two lessons about poverty. These lessons were taught at a grammar school.

Key words: poverty, measures of poverty, urban poverty, slums, EAC, teaching poverty

9 PŘÍLOHY

1. Slum versus moderní zástavba v Káhiře.⁵⁰
<http://www.egyptindependent.com/news/cairo-s-central-slum-under-threat>

2. Káhira.
<http://derstandard.at/1361240871007/Saskia-Sassen-Interview-Exilierte-auf-der-globalen-Strasse>

3. Favela - Rio de Janeiro.
<http://www.ips.org/TV/wsf/tag/favela/>

⁵⁰ všechny odkazy nahlíženy k 25. 4. 2013

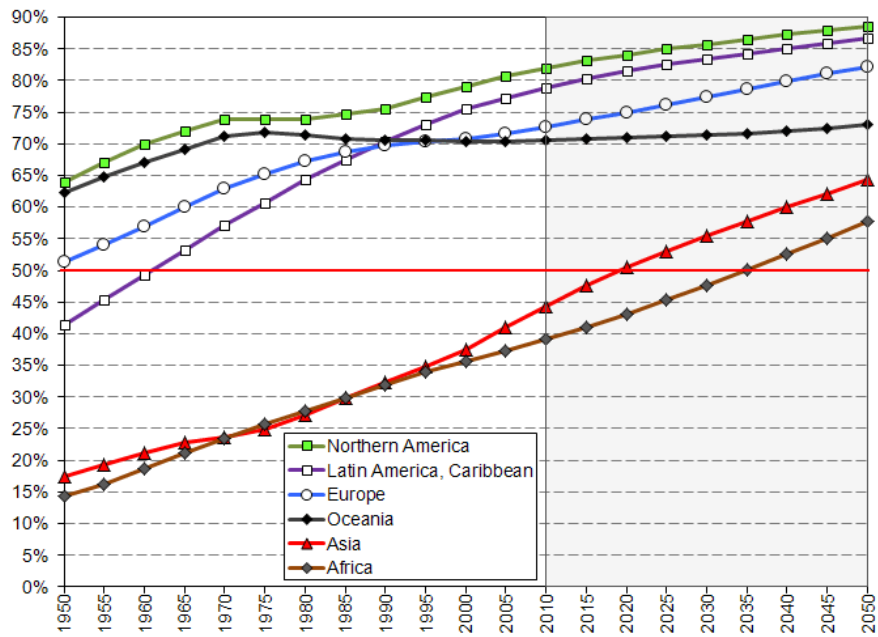
4. Favela - Rio de Janeiro.

<http://www.laprensa.hn/Publicaciones/Especiales/Cumbre-sobre-seguridad/Notas/Favelas-en-rio-de-Janeiro-los-ejemplos-del-cambio#.UXZ14L3vPeE>

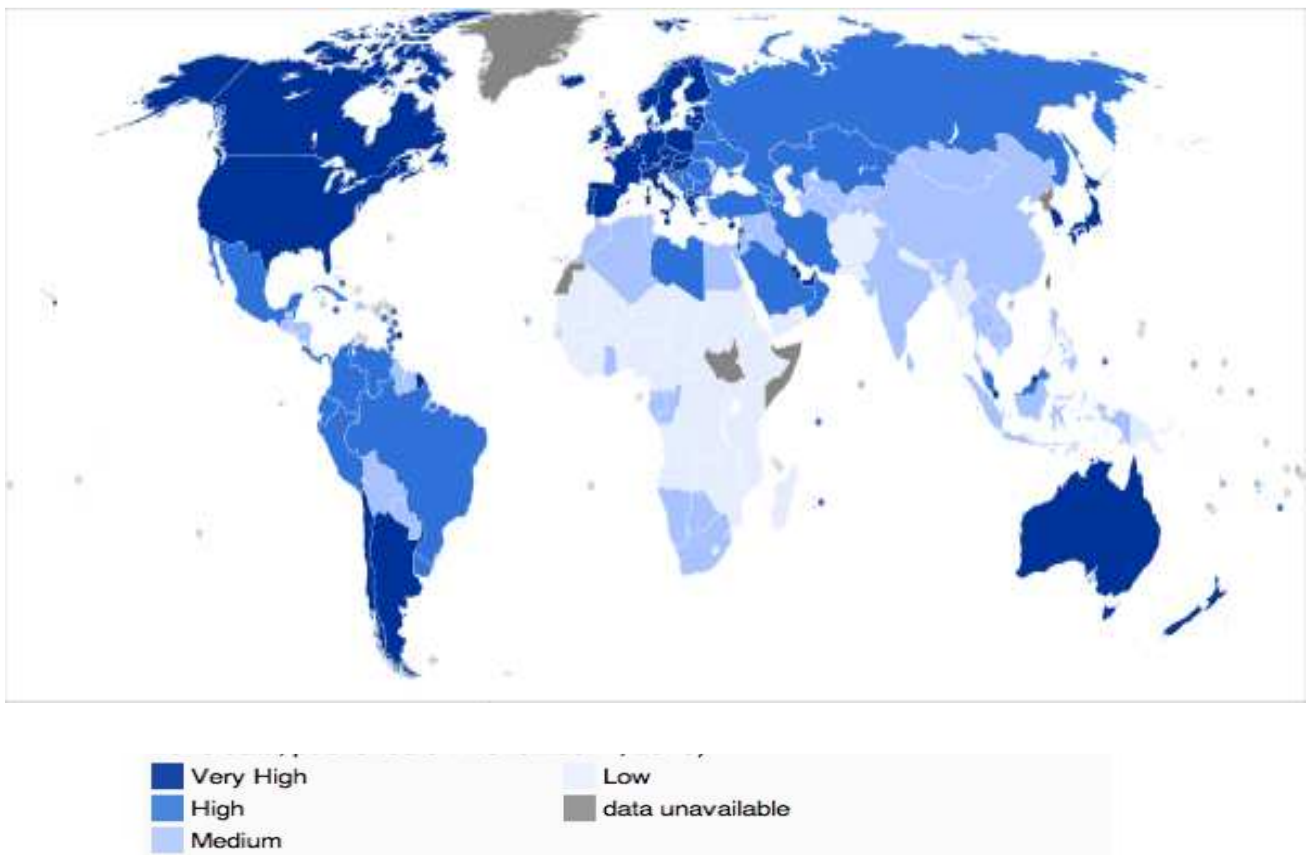
5. Dharavi - Bombaj.

<http://www.projectfrontfoot.org/?id=aboutus&pid=dharavi>

6. Urbanizace v procentech.

http://esa.un.org/unup/Analytical-Figures/Fig_1.htm

7. HDI mapa pro rok 2011.

http://en.wikipedia.org/wiki/File:2011_UN_Human_Development_Report_Quartiles.svg

Townsendův index deprivace (cit. dle Mareš 1999: 78):

1. Netrávil v posledních 12 měsících dovolenou (alespoň 5 týdnů) mimo svůj domov
2. Nepozval své přátele nebo příbuzné do svého domu na jídlo či občerstvení v průběhu posledních 4 týdnů (pouze pro dospělé)
3. Nebyl za poslední 4 týdny na návštěvě (s jídlem) u svých přátel či příbuzných
4. Nepozval své přátele do svého domu na hru či čaj poslední 4 týdny (pouze pro děti mladší 15 let)
5. Neměl oslavu svých posledních narozenin (jen pro děti)
6. Nebyl za poslední dva týdny odpoledne či večer venku za zábavou
7. Neměl čerstvé jídlo (včetně bezmasého) alespoň 4 dny v týdnu
8. Měl jeden či více dnů za posledních 14 dní bez vařeného jídla
9. Nemá vařené snídaně většinu dnů v týdnu
10. Domácnost nemá ledničku
11. Domácnost nemá obvykle „Sunday joint“
12. Domácnost nemá jen k svému použití jedno z následujících vybaveností: splachovací WC, dřez nebo umyvadlo se studenou vodou, zabudovaná vana či sprcha, plynový či elektrický vařič

8. Townsendův index deprivace

Zdroj: MAREŠ, Petr: 1999. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Sociologické nakladatelství: Praha.

Chudoba

☐ Nerovnost vs. chudoba:

- *Nerovnost* – deskriptivní pojem, různé typy
- *Chudoba* – zatížena hodnocením, nerovnost společností neakceptovaná

Příčiny:

- strukturální x cyklické
- jedinec x společnost

Specifická chudoba

- Tělesný a duševní handicap
- Stáří
- Feminizace chudoby
- Děti
- Etnické menšiny

Chudoba - definice

1. Primární

- nedostatečné příjmy

2. Sekundární

- dostatečný příjem, ale vynakládán nevhodně

A. Absolutní pojetí

- nelze uspokojit základní potřeby (ohrožení života)

B. Relativní

- standart v rámci dané společnosti, charakteristická kvalita života v určité zemi
- příjmová nerovnost

Měření chudoby

Kritéria:

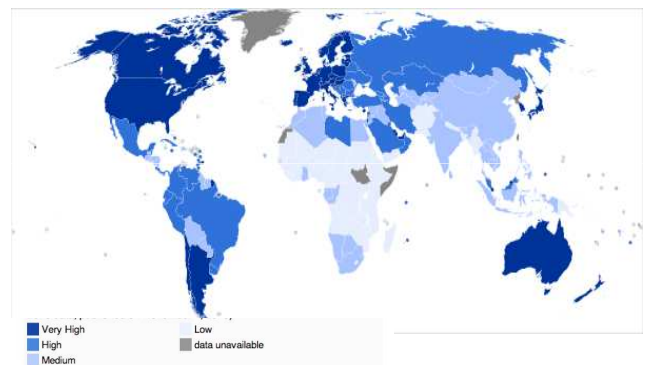
- Subjektivní
- Objektivní – stanovení objektivních kritérií, vliv společnosti

☐ hranice chudoby:

- celosvětově – méně než 1,25 USD na den (pro rok 2008 asi 1, 28 mld. lidí)
- ČR - 9420 Kč na osobu/měsíc; dva dospělí a dvě děti nad 13 let 23 550 Kč

HDI 2011

– ČR 27. ze 187

http://en.wikipedia.org/wiki/File:2011_UN_Human_Development_Report_Quartiles.svg

HDI

(Index lidského rozvoje)

Ukazatele zahrnuté do HDI:

- Dlouhý a zdravý život: střední délka života (ČR muži 74,7; ženy 80,7 za rok 2011 podle ČSÚ)
- Vzdělání: Mean years of schooling and Expected years of schooling
- Životní standard: GNI per capita (PPP USD)

- Sestavuje jej OSN

Amartya K. Sen

- Koncept „lidských možností“
- Zahrnuje více rozměrů (ne jen ekonomický)
- Možnosti zahrnují například: být adekvátně najezený, vyhnout se předčasnému úmrtí, získat základní vzdělání
- Nedosáhnu na základní možnosti -) jsem chudý
- „Rozvoj jako svoboda“

Townsendův index deprivace z roku 1979 pro VB (Mareš 1999: 78):

1. Netrávil v posledních 12 měsících dovolenou (alespoň 5 týdnů) mimo svůj domov
2. Nepozval své přátele nebo příbuzné do svého domu na jídlo či občerstvení v průběhu posledních 4 týdnů (pouze pro dospělé)
3. Nebyl za poslední 4 týdny na návštěvě (s jídlem) u svých přátel či příbuzných
4. Nepozval své přátele do svého domu na hru či čaj poslední 4 týdny (pouze pro děti mladší 15 let)
5. Neměl oslavu svých posledních narozenin (jen pro děti)
6. Nebyl za poslední dva týdny odpoledne či večer venku za zábavou
7. Neměl čerstvé jídlo (včetně bezmasého) alespoň 4 dny v týdnu
8. Měl jeden či více dnů za posledních 14 dní bez vařeného jídla
9. Nemá vařené snídaně většinu dnů v týdnu
10. Domácnost nemá ledničku
11. Domácnost nemá obvykle „Sunday joint“
12. Domácnost nemá jen k svému použití jedno z následujících vybaveností: splachovací WC, dřez nebo umyvadlo se studenou vodou, zabudovaná vana či sprcha, plynový či elektrický vaříč

Urbánní chudoba

- Urbanizace - proč?, kdy?
- Žije více lidí na venkově nebo ve městech?

❖ Komplexní fenomén (kumulace faktorů):

- Bydlení
- Voda, kanalizace
- Vzdělání
- Služby
- Kriminalita

Bydlení

- stavba bez povolení
- bezpečnost
- množství obyvatel
- kdo je vlastník?

Vodovod a brown agenda

- hygiena
- kanalizace
- „létající záchod“

Vzdělání a dostupnost služeb

- školy v okolí?
- úroveň místních škol
- MHD...

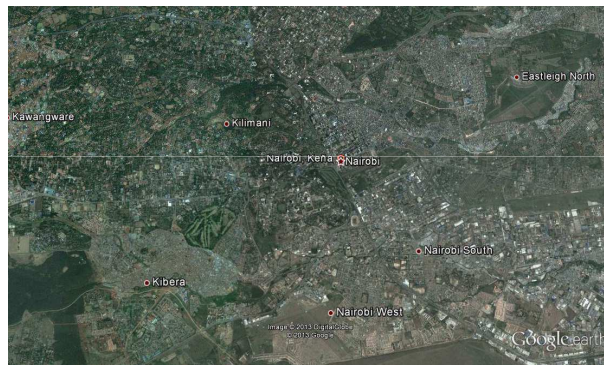
Kriminalita

- drogy
- gangy
- strach policie
- korupce

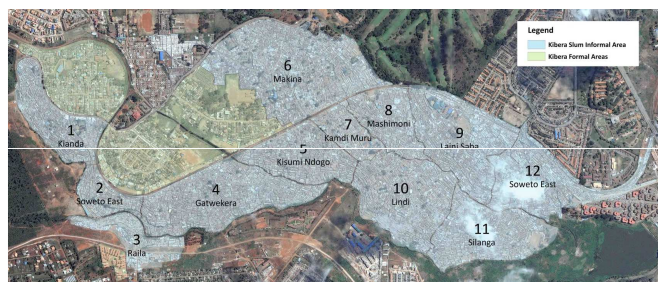
Kultura chudoby

- Oscar Lewis (60. léta)
- ✓ ekonomika obrácená dovnitř
- ✓ rodiny, dětství
- ✓ vyhlídky do budoucna
- ✓ orientace na přítomnost
- ✓ vztah k institucím státu
- ✓ začlenění do „běžné“ společnosti

Kibera

<http://iaps.zrc-sazu.si/en/programi-in-projekti/estimation-of-population-within-informal-settlement-kibera-nairobi-kenya#>

<http://en.academic.ru/dic.nsf/enwiki/1287492>

<http://www.guardian.co.uk/science/the-lay-scientist/2012/aug/01/africa-propaganda-kibera>

<http://www.kwaho.org/pd-watercan-kibera.html>

Literatura a zdroje

BEALL, Jo – FOX, Sean: 2009. *Cities and Development*. Routledge: Londýn a New York.

ČESKÁ TELEVIZE: 2012. *Milion Čechů balancuje na hranici chudoby*. Publikováno 10. 10. 2012. Dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/ekonomika/199162-milion-cechu-balancuje-na-hranici-chudoby/> (2. 2. 2013)

ČSÚ: Naděje dožití pro rok 2011. Dostupné na: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/nadeje_doziti_a_prumerny_vek

DAVIS, Mike: 2007. *Planet of Slums*. Verso: Londýn.

GOLA, Petr: 2012. Chudoba v Česku a Německu. E15. Publikováno 21. 9. 2012. Dostupné na: <http://finexpert.e15.cz/chudoba-v-cesku-a-nemecku> (2. 2. 2013)

LEWIS, Oscar: sine dato. *Kultura chudoby*. Přeložili Marek Jakoubek a Lenka Budilová. Dostupné na:

www.ksa.zcu.cz/studium/podklady/tk/kf.rtf (1. 3. 2013)

MAREŠ, Petr: 1999. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. SLON: Praha.

ROWNTREE, Seebohm: 1908. *Poverty. A Study of Town Life*. Macmillan and Co.: Londýn.

SEN, Amartya Kumar: 1999. *Development as Freedom*. Knopf: New York.

UNDP: 2011. *Human Development Report 2011*. Palgrave Macmillan: New York. Dostupné na: http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2011_EN_Complete.pdf (20. 4. 2013)

THE WORLD BANK: 2012. *World Development Indicators 2012*. WB: Washington. Dostupné na: <http://data.worldbank.org/sites/default/files/wdi-2012-ebook.pdf> (20. 4. 2013)